

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту

Кафедра аудиту, ревізії та аналізу

Васілевський Андрій Володимирович

Теоретичні та практичні аспекти суттєвості і її застосування в аудиті

спеціальність 8.03050901 – Облік і аудит
магістерська програма – Контроль економічної діяльності
Магістерська робота

Виконав студент групи

КЕДм-21

А.В.Васілеський

Науковий керівник:

к.е.н., доцент, Р.Р.Кулик

Магістерську роботу допущено до захисту

“ ___ ” _____ 2017 р.

Завідувач кафедри

д.е.н., професор, В. А. Дерій

ТЕРНОПІЛЬ - 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ	6
«СУТТЄВІСТЬ»	
1.1. Етимологія поняття «суттєвість»	6
1.2. Диференціація терміну «суттєвість» в Україні та окремих зарубіжних країнах	15
1.3. Відображення суттєвості у нормативно-правових актах та обліковій політиці підприємства	23
Висновки до розділу I	34
РОЗДІЛ 2. СУТТЄВІСТЬ В ОБЛІКУ І ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ	36
2.1. Виокремлення статей фінансової звітності та суттєвість	36
2.2. Оцінка суттєвості в US GAAP	45
Висновки до розділу II	50
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ СУТТЄВОСТІ В АУДИТІ	51
3.1. Концепція суттєвості помилок в аудиті	51
3.2. Проблема визначення суттєвої помилки в аудиті	66
3.3. Аналіз методів оцінки суттєвості помилок в аудиті	74
3.4. Вдосконалення способів оцінки суттєвості помилок в аудиті	90
Висновки до розділу III	97
ВИСНОВКИ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	102

ВСТУП

Концепція суттєвості має вирішальне значення для більшості рішень, пов'язаних з господарською діяльністю та прийняттям економічних рішень, оскільки потребує розкриття лише тієї інформації, що є суттєвою (важливою) для користувача. Це поняття тісно пов'язане із принципом повного розкриття: інформація вважається розкритою, коли розкриті всі суттєві деталі цієї

інформації. У той же час так звані «несуттєві» елементи, операції та події не виокремлюються у фінансовій звітності, а, відповідно, інформація, що вважається бухгалтерами несуттєвою, не розкривається інвесторам, кредиторам та іншим користувачам фінансової звітності. На думку вчених, у деяких випадках інвестори приділяють більше уваги саме випущеній, несуттєвій інформації.

Слід зазначити, що проблемі суттєвості помилок в аудиті (з різним ступенем глибини) приділялося увагу у працях авторів як зарубіжних, так і вітчизняних наукових кіл: Адамс Р., Аренс Э.А., Лоббек Дж., Дефліз Ф.Л., Андреев В.Д., Бичкова СМ., Бутинець Ф.Ф., Василева Н.Е., Галасюк В.В., Пилипенко І.І., Редько О.Ю., Соколов В.Я., Суйц В.П., Сухарева Л.О., Терехов А.А., Чатиркін Е.М., Шеремет А.Д. і інші. Проте, в працях зазначених авторів не знайшли достатнього відображення проблеми оцінки суттєвості в аудиті з урахуванням сучасних умов господарювання. Більшість вітчизняних аудиторських фірм, впродовж свого існування на ринку аудиторських послуг, питанню суттєвості помилок при проведенні аудиторської перевірки не приділяють уваги з причини або повного незрозуміння або ігнорування, що в свою чергу призводить до ототожнення підходів до проведення аудиту та ревізії, а саме аудитори забагато часу приділяють виявленню найбільш дрібних помилок, які не мають суттєвого значення для загальної достовірності фінансової звітності. Таким чином, постає нагальне питання, що ж необхідно розуміти під "суттєвістю" в аудиті?

Мета дослідження. Метою магістерської роботи є доопрацювання теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо суті суттєвості і її застосування в аудиті.

Завдання дослідження. Відповідно до мети в роботі необхідно вирішити такі завдання:

- 1) дослідити етимологію поняття «суттєвість»;
- 2) проаналізувати диференціацію терміну «суттєвість» в Україні та окремих зарубіжних країнах;

- 3) охарактеризувати відображення суттєвості у нормативно-правових актах та обліковій політиці підприємства;
- 4) дослідити взаємозв'язок порядку виокремлення статей фінансової звітності та суттєвості;
- 5) проаналізувати оцінку суттєвості в US GAAP;
- 6) охарактеризувати концепцію суттєвості помилок в аудиті;
- 7) окреслити проблеми визначення суттєвої помилки в аудиті;
- 8) проаналізувати методи оцінки суттєвості помилок в аудиті;
- 9) запропонувати шляхи вдосконалення способів оцінки суттєвості помилок в аудиті.

Об'єктом дослідження є поняття суттєвості в аудиті.

Предметом дослідження є теоретичні і методичні аспекти визначення та оцінки суттєвості в аудиті.

Методи дослідження. У магістерській роботі використовувалися такі методи дослідження: аналіз - для деталізації і розчленування поняття «суттєвість» з метою уточнення його сутності; синтез - для узагальнення розрізнених аспектів методики оцінки суттєвості помилок; табличний (графічний) матеріал - для наочного зображення результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення мають рекомендації автора щодо вдосконалення способів оцінки суттєвості помилок в аудиті.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи налічує 111 сторінки друкованого тексту, 11 таблиці, 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ «СУТТЄВІСТЬ»

1.1. Етимологія поняття «суттєвість»

Сучасна людина досить часто і, як правило, не замислюючись, вживає такі словосполучення: «матеріальність помилки», «матеріальність думки», "матеріальне життя", "матеріальні умови", "матеріальний стан", "ідеальний світ", "ідеальний характер", "ідеальні відносини", "ідеальне подружжя", істотність, істотний момент, істотний факт, суттєвість, тощо.

Для того щоб дослідити проблему суттєвості в аудиті необхідно розібратися із правильністю застосування самих термінів. Адже в навчальній і науковій літературі з аудиту автори дуже часто незамислюючись на цим одночасно вживають поняття матеріальність, істотність, суттєвість.

Дослідимо, в-першу чергу, поняття – «матеріальність».

У суспільстві виникла культурно-історична звичка, згідно з якою під матеріальним розуміють те, що можна відчутти, а під ідеальним — те, що можна собі лише уявити. Матеріальне, зазвичай, ототожнюють з природою, економічними процесами в суспільстві, виробництвом, а ідеальне — з тим, до чого ми прагнемо. Таке розуміння матеріального й ідеального містить ряд малоусвідомлених суперечностей, на які світоглядна культура вже давно звернула увагу.

Дефініція поняття "матеріальне" має тривалу історію, яка пов'язана переважно з етапами історичного розвитку природознавства і філософії. Усвідомлення наявності цієї проблеми відбулося тому, що люди, аналізуючи своє життя, дійшли висновку про його залежність від навколишнього світу, тобто про свою залежність від першооснов світу в цілому.

Найяскравіше історія розвитку поняття матерії виявляється в історико-філософському аспекті.

У філософії стародавнього світу матерія розглядалася як основа світу, яка ніким не створена і ніким не може бути знищена, яка не має ні початку, ні кінця у просторі й часі. Одним із перших началом усіх речей, тобто матерією, давньогрецький філософ Фалес (625—547 до н. е.) вважав щось конкретно-чуттєве, безпосередньо дане. В нього це була вода. Його учень і послідовник Анаксимандр першим в античній філософії дав категоріальне визначення матерії, назвавши її "алейроном". Відповідно до цього визначення алейрон — це щось безкінечне, всеохоплююче і безмежне, незнищене і таке, що перебуває у постійній активності та русі. Античний філософ Геракліт матерію пов'язує з поняттям «логос». У нього воно означає загальний закон буття, основу світу. Розуміння логосу як об'єктивного закону світобудови, як

принципу порядку і міри приводить Геракліта до бачення начала всього існуючого у вогні. В зв'язку з цим, Геракліт зазначає, що все існуюче завжди було, є і буде вічно живим вогнем, який з часом то спалахує яскравіше, сильніше, то згасає.

Важливим етапом у розвитку вчення про матерію стала антична атомістична філософія, яку започаткували такі мислителі, як Левкіп (бл. 500 -440 до н. є.) і Демокріт (460 - 370 до н. є.). Під матерією вони розуміли атоми і стверджували, що атоми — це неподільна, гранично тверда, непроникна, без будь-якої пустоти, не здатна сприйматися відчуттям (через малу величину) самостійна частинка речовини. На їх думку атом: вічний, незмінний, тотожний самому собі; в його середині не відбувається ніяких змін; він не має частин тощо. Це внутрішня суть атома, але він має й зовнішні властивості, які проявляються в певних формах, а саме: атоми бувають кулькоподібні, косинисті, гачкоподібні, якореподібні, увігнуті, випуклі тощо. Атомісти вважали, що число форм атомів нескінченне. Крім цього, атоми розрізняли також за порядком і положенням.

Древній мислитель Арістотель (384—322 до н. є.) матерією вважав: по-перше, неозначену і безформну величину; по-друге, те, з чого річ складається, і те, з чого річ виникає. Його матерія пасивна, нежива, нездатна сама по собі і із себе нічого народити. Вона у Арістотеля вічна, але має сенс існування тільки у зв'язку з формою, тобто, матерія і форма — два співвічні начала. Відповідно до його вчення матерія є чистою можливістю або потенціалом речі, а форма — реалізацією цього потенціалу, тобто, форма робить матерію дійсністю, втіленням у конкретну річ.

Важливий внесок у розумінні поняття матерії був зроблений у філософії XVII—XVIII ст.. На той час вона була тісно пов'язана з науковим дослідженням природи і прогресувала відповідно до потреб тодішнього виробництва. В цей період на основі даних механіки, астрономії та математики розвинуті атомістичні уявлення античних філософів. Зокрема: французький філософ П. Гасенді, відроджуючи атомістичні погляди Епікура,

вважав, що матерія — це множинність атомів, які мають внутрішній потяг до руху; англійський вчений І. Ньютон розумів матерію як сукупність атомів, наділених силами. На відміну від них, які висували на перше місце в розумінні матерії момент дискретності, перервності будови, французький філософ і вчений В. Декарт у своїх працях із фізики висунув момент неперервності. Він ототожнював матерію з протяжністю і заперечував існування неподільних атомів і пустоти. Поза фізикою Декарт, як дуаліст, визнавав існування духовної субстанції. Переборюючи дуалізм Декарта, нідерландський філософ Б. Спіноза (1632—1677) розглядав протяжність і мислення як невід'ємні властивості (атрибути) єдиної матеріальної субстанції — природи, яка є причиною самої себе. Поняття матерії і природи у нього тотожні.

Продовження дослідження поняття «матерії» відбулося у працях французьких філософів-енциклопедистів XVIII ст.. Вони намагались пов'язати воедино концепції "матерія - природа" і "матерія - сукупність механічних властивостей". Так, П. Гольбах і Д. Дідро вказують на найважливіший недолік всіх попередніх визначень матерії. Вони стверджували - матерія - це те, що відображається нашими відчуттями, а також те, що викликає ці відчуття. Оскільки всі властивості матерії неможливо звести до механічних, то вони вважали очевидним, що поняття "матерія" - це абстрактна категорія, яка відмежовує від усіх матеріальних предметів їхні найбільш загальні властивості і якості або найбільш загальні особливості законів їхнього розвитку. Правда, тоді самочинно виникає питання: що первинне - єдність у думці чи матеріальна єдність предметів?

Визнання матерії, як найбільш загального початку речей, як чогось субстанційно-спільного у речах - це тільки один бік визначення поняття матерії. Абсолютизуючи таке визначення - ототожнюється абстрактне поняття матерії із самою матеріальною дійсністю. Ці проблеми неможливо було розв'язати, не поєднавши об'єктивно-діалектичного і теоретико-пізнавального визначення поняття матерії. Іншими словами, філософське поняття матерії

може бути визначене тільки в межах взаємовідношення "людина - світ". Тоді вона виступає філософською категорією, яка характеризує світ, як об'єктивну дійсність, що подається людині суб'єктивно, існуючи незалежно від її свідомості.

Однак, таке визначення матерії ні в якому разі не можна розглядати як абсолютно завершену систему. Вона є відкритою, здатною вдосконалюватися відповідно до нових досягнень світоглядної культури.

Поняття матерії з філософської точки зору виявляє, насамперед, таку властивість матеріальних предметів, як реальність. Матеріальне буття речей - це реальне існування, на відміну від ідеального, яке відображає існування цих предметів у нашій свідомості, у відчуттях, уявленнях і поняттях.

Наступним моментом, який характеризує об'єктивний зміст філософського поняття матерії, є її тілесність. Адже, в основі процесу відображення, пізнання є матеріальна взаємодія зовнішніх предметів з матерією нашого тіла і суспільно-історична діяльність людини стосовно перетворення світу.

Філософське визначення матерії вказує на можливість пізнання, що виявляється у всезагальній якості матеріального світу, тобто, якості відображення.

Проведений нами аналіз розуміння матерії дає змогу зробити висновок: матерія - це все те, що здатне існувати об'єктивно, як протилежність свідомості, яка відображає її (матерію) в ідеальних образах. Однак, щоб відбувався процес відображення, має існувати історично і конкретно визначений прояв матерії, який визначається поняттям матеріального. Якщо поняття матерії вказує на об'єктивний характер здатності відображення, то поняття матеріального - на те, що це відображення має суб'єктивну форму. Результатом відображення матеріального є суб'єктивно існуючий його образ - ідеальне.

Матеріальне і ідеальне протилежні один одному, але ідеальне є похідним від матеріального. Матеріальне фіксує фундаментальну ознаку світу,

вказуючи на основу його єдності, на єдине джерело походження й існування різноманітних явищ дійсності. Воно є тим, що не спричинене дією будь-яких інших, надматеріальних факторів і тому виступає абсолютно первинним, зберігаючись у всіляких перетвореннях речей.

Отже, матерія – це склад, зміст, будова того чи іншого роду світобуття. Вона утворює зміст (і вміст) даної субстанції і постає як єдність властивостей тих елементів і частин, з яких утворюється даний рід. Одночасно зв'язок властивостей матерії виражає специфічний спосіб буття або істотність даного роду речей.

Таким чином, істотність є зв'язок властивостей даної матерії, що відокремлюється у особливий рід буття. Істотність у цьому сенсі поєднує властивості основи і заснованого. Перші виступають суттєвими, а другі – несуттєвим. Суттєві й несуттєві властивості – це явища матерії як роду буття. Тому істотність характеризує певний рід буття, як він є, тобто якість існування. Склад істотності (властивості і явища матерії) утворює чисельність. Тому кожна субстанція як ціле є одна істотність, яка постає також єдністю чисельного.

Матерія, як субстанція, таким чином, стосується не тільки речей, тіл (інше тлумачення матерії – "тілесність"). але й думок, так як вони також мають властивості. Конкретні елементи і частини, основне і засноване, сутне і несутне, істотність і явище, якість і чисельність тощо. Безпосередня матерія думання – це слова, мовлення, письмо.

Хоча б раз у житті, кожному з нас, доводилося чути, що думка матеріальна. Цей древній постулат стверджує - все, що з нами відбувається (хороше і погане), є результатом наших помислів. Даний постулат притаманний езотеричним навчанням східних мудреців. Хоча, останнім часом він широко використовується психологами.

Постулат про матеріальність думки стверджує, що ми притягуємо до себе, як магнітом, все про що думаємо. Думаємо про неприємності - вони

здійсняться, зберігаємо оптимізм і позитивний настрій, навіть у несприятливих обставинах, - вийдемо з них переможцем.

Нас, в тій чи іншій мірі хвилює матеріальна сторона життя, зокрема гроші. Ми не раз замислювалися, чому людині з середнім достатком важко розбагатіти? Чому людина добросовістно працює, не покладаючи рук, але ледве зводить кінці з кінцями? Керуючись постулатом про матеріальність думки, можна зробити висновок, що думки цих людей постійно налаштовані на те, що грошей у них немає, і цей настрій на безгрошів'я є коренем зла.

Отже, для того, щоб поліпшити якість життя, необхідно контролювати свої думки, уникати негативу, думати про хороше, мислити позитивними образами. Так, мрієте стати багатим - уявляйте, що в руках у вас великі грошові купюри, хочете схуднути - уявляйте себе стрункими і нескаржіться на болячки.

Людина є смертний бог, який сам творить власне життя, не стільки вчинками, скільки думками сказав Гермес Трисмегіст, якого вважають таємним батьком езотеричних навчань.

Часто зустрічається твердження, що між "істотно" та "суттєво" немає жодної різниці. Таке твердження щодо тлумачення слів "істотний", "суттєвий" дається і у словниках.

Спробуємо розібратися, що може бути істотним, а що суттєвим. За даними лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, істотними і суттєвими можуть бути зміни, ознаки, особливості, зрушення, питання, вади, недоліки, резерви; істотною й суттєвою може бути різниця, допомога і т. ін.

Прикметники істотний і суттєвий входять до синонімічного ряду, який поповнюють ще такі слова, як: сутній, присутній, вагомий, важливий, головний, основний, значний, необхідний, кардинальний тощо. Без сумніву синонімічними є прислівники «істотно» і «суттєво». Сучасна мовна практика надає перевагу слову істотно, подекуди обмежуючи синонімічний вислів

суттєво. Російський вислів суцественным образом здебільшого перекладається - істотно.

Ми вважаємо, що це є не зовсім правильним. Відмінність все таки існує. Полягає вона у тому, що "істотно" стосується розміру змін або порівнянь, тобто кількісних показників, а "суттєво" - суті або змісту цих змін або порівнянь, тобто якісних показників.

Наприклад, вислів: «виробництво сталі на металокombінаті зросло із 200 000 т. до 350 000 т. на рік». Питання, як воно зросло істотно чи суттєво? На нашу думку, істотно. Оскільки, за суттю металокombінат залишився тим самим підприємством і випускає ту ж саму продукцію тільки обсяги її значно зросли.

Інший вислів: "внаслідок перепрофілювання виробництва металокombінату на випуск товарів народного споживання, номенклатура його продукції зазнала серйозних змін". Які зміни тут сталися істотні чи суттєві? Вважаємо, що суттєві, оскільки виробництво стало іншим за своєю суттю, хоча обсяги виробництва (та відповідних фінансових надходжень) могли залишитися незмінними.

Отже, на нашу думку, "суттєво" позначає те, що стосується "суті" справи, тобто того, що одну річ/явище якісно відрізняє від іншої речі/явища. У той же час "істотно" характеризує кількісні або інші властивості речі/явища, що не стосуються їх суті.

Вважаємо, що цілком природньо звучатиме фраза: "білий колір суттєво відрізняється від чорного" - тому, що це стосується суті кольорів, їхньої якості, і відрізняє один колір від іншого. Разом з тим, значно менш природньо звучатиме фраза: "білий колір істотно відрізняється від чорного", бо таке слововживання не надає слухачеві розуміння різниці між кольорами саме за їхньою суттю.

Так само, цілком природньо звучатиме фраза: "між місячними доходами у 800 грн. та 100 00 грн. є істотна різниця" - тому, що ми маємо справу з тим

самим предметом порівняння і він різниться лише своїми вражаючими розмірами/обсягами.

Разом з тим, менш природньо звучатиме фраза: "між місячними доходами у 800 грн. та 100 00 грн. є суттєва різниця", оскільки за суттю тут різниці якраз і немає так як і 800 грн.- є доходом і 10000 грн. – теж дохід. Різниця, в даному випадку, є лише у розмірах такого доходу.

Якщо ж ми порівнюємо ситуацію, коли одному працівникові зарплату видають продукцією комбінату (наприклад, цукром), а іншому - виплачують грошима, отут, якраз, і буде доречним слово "суттєво", а не "істотно". В даному випадку, нас цікавить, насамперед, різниця у формі оплати, а не в її розмірі.

Отже, на нашу думку, істотно та суттєво - синоніми. але вони при цьому не є цілковито тотожні. Їм притаманні певні нюанси (як, наприклад, тривкий та тривалий) і полягають вони у тому, що суттєво напряму стосується суті речей (це доречі очевидно і із самого слова), а істотно такого прямого відношення до суті не має. Таким чином, якщо слово, в першу чергу, вказує на домінуючу ознаку (на суть), то це – «суттєво». В цьому випадку, інші можливі ознаки є для нього вторинними і його синонім – «істотно», може бути більш пристосованим для акцентування саме тих ознак, які для першого слова є вторинними.

Це також прослідковується і у словосполченнях «істотний момент» і «суттєвий момент».

Наприклад, істотним моментом, що впливає на процес адаптації, є вивчення мотивації працівників. Ключовим у структурі мотивації є задоволення потреб працівників. При цьому особливої уваги потребує часовий фактор задоволення потреб працівників. Чим далі зсувається реалізація соціальних очікувань, тим менше стає рівень мотивованості працівників, тим сильніше вони відчувають незадоволеність від своєї роботи. Особливо це відноситься до молодіжної групи, якщо розглядати цей процес з точки зору змінюваності кадрів.

Суттєвим моментом є те, що постійні витрати змінюються не так, як обсяг виробництва. У ці витрати включаються амортизація будівель та обладнання, страхування тощо. З іншого боку, змінні витрати змінюються безпосередньо в залежності від обсягу випуску. Вони включають в себе оплату праці виробничих робітників, вартість сировини тощо.

Істотними моментами, що характеризують економіку цієї країни є зростання продуктивності праці і перерозподіл робочої сили у зв'язку зі зміною структури економіки. Якщо в 1954 - 1955 рр продуктивність праці в Японії була в шість-сім разів нижча, ніж у США, в три-чотири рази нижча, ніж у країнах Західної Європи, то в середині 70 - х років продуктивність праці на провідних японських фірмах, що виробляють продукцію чорної металургії, автомобілі, побутову електротехніку, синтетичні волокна і деякі інші види товарів стало вже вищою.

Суттєвим моментом при створенні підпрограми є вибір її структури. Будь-яка підпрограма складається з команд для виконання обчислювальних дій і пам'яті, так звана робоча область підпрограми, для зберігання результатів проміжних обчислень. Вона може містити, крім цього, команди для відновлення вихідного стану після свого виконання. За структурою розрізняють невідновлювані, самовідновлювальні і інваріантні підпрограми.

Отже, враховуючи вищеперераховані характеристики понять «матеріальність», «істотність», «суттєвість» і відмінності в них найбільш коректно в аудиті використовувати термін – «суттєвість».

1.2. Диференціація терміну «суттєвість» в Україні та окремих зарубіжних країнах

Концепція суттєвості або «матеріальності» (дослівний переклад англійського терміну materiality) має вирішальне значення для більшості рішень, пов'язаних з господарською діяльністю та прийняттям економічних рішень, оскільки потребує розкриття лише тієї інформації, що є суттєвою (важливою) для користувача. Це поняття тісно пов'язане із принципом

повного розкриття: інформація вважається розкритою, коли розкриті всі суттєві деталі цієї інформації. У той же час так звані «несуттєві» елементи, операції та події не виокремлюються у фінансовій звітності, а, відповідно, інформація, що вважається бухгалтерами несуттєвою, не розкривається інвесторам, кредиторам та іншим користувачам фінансової звітності. На думку вчених [77], у деяких випадках інвестори приділяють більше уваги саме випущеній, несуттєвій інформації.

Вимога стосовно правильності та достовірності відображення облікової інформації у фінансових звітах ставилася з моменту їх виникнення. Питання повного висвітлення інформації у фінансовій звітності почали підніматися лише на початку ХХ ст. одним з видатних італійських вчених П'єро д'Альвізе (1934 р.). Своє вчення, назване ним логісмологією, він втілює у восьми загальних принципах, серед яких окреслив принцип відносної повноти: „Обсяг облікової інформації залежить від мети, що стоїть перед бухгалтером. Він повинен провести адміністрацію між Сцилою надлишкових даних та Харибдою інформаційних вакуумів” [77, с. 232]. Слід зауважити те, що принцип повного висвітлення реалізується через суттєвість.

Поняття суттєвості в бухгалтерському обліку та аудиті досліджується вітчизняними і закордонними вченими вже досить тривалий час, але досі залишається проблематичним для практикуючих бухгалтерів, оскільки вимагає розробки більш конкретних критеріїв для запобігання суб'єктивних рішень.

В економічній літературі і міжнародній практиці обліку суттєвість розглядають як: принцип бухгалтерського обліку [13, с. 168-169]; вимогу до фінансової звітності [16, с. 158-159]; якісну характеристику фінансових звітів [41, с. 29-30; 86 с. 25-26].

Авторитетними органами США у сфері бухгалтерського обліку, такими як Рада зі стандартів бухгалтерського обліку (Financial Accounting Standard Board — FASB), Комісія з цінних паперів та бірж США (Securities and Exchange Commission — SEC), Головне контрольно-ревізійне управління

США (General Accounting Office — GAO), Американський інститут сертифікованих громадських бухгалтерів (American Institute of Certified Public Accountants — AICPA), а на міжнародній арені — Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (International Accounting Standards Committee — IASC) роз'яснено поняття «суттєвість». Так, у Стандарті фінансового обліку № 2 «Якісні характеристики бухгалтерської інформації» (FAS 2) суттєвість визначається як величина пропуску або викривленого розкриття бухгалтерської інформації, яка за супутніх обставин робить ймовірним зміну економічного рішення, прийнятого зацікавленими користувачами на основі цієї інформації [96].

Виходячи з даного визначення, тільки користувач фінансових звітів має право визначити рівень суттєвості інформації. Оскільки фінансова звітність має досить широке коло користувачів, кожен з них має різне уявлення про рівень суттєвості. Так, для існуючих інвесторів компанії суттєвою є інформація про результати діяльності підприємства, динаміку прибутку і реальність активів. Для потенційних інвесторів суттєвою буде інформація про фінансову стійкість підприємства, потенційних зміни попиту на вироблену продукцію, рентабельності вкладень і реальності інвестиційних проектів.

Комісія з цінних паперів і бірж США пояснює суттєвість так: «Термін «суттєвість», характеризуючи вимоги до подання інформації щодо будь-якого об'єкта, обмежує необхідну інформацію до тих питань, про які необхідно проінформувати інвестора» [93].

Стандарт бухгалтерського обліку № 1031 «Суттєвість», прийнятий Австралійською Радою зі стандартів бухгалтерського обліку у 2004 році, дає таке визначення суттєвості: «Пропуск або викривлення елементів є суттєвим, якщо вони можуть, індивідуально або у сукупності, вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів. Суттєвість залежить від розміру та характеру неподання або викривлення, виходячи із супутніх обставин. Розмір або характер елемента, або поєднання того й іншого, може бути визначальним фактором» [94].

Відповідно до Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів, затвердженій Радою МСБО у квітні 2001 р., у п. 30 відзначено, що „інформація є суттєвою, якщо її пропуск або неправильне відображення може вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів. Суттєвість залежить від обсягу статті та помилки, допущеної за певних обставин у зв'язку з пропуском чи неправильним відображенням. Отже, суттєвість скоріше є певним порогом або критерієм відсікання, а не основною якісною характеристикою, яка повинна бути притаманною інформації, щоб вона стала корисною” [40, с. 30]. Це визначення збігається з визначенням, наведеним у Законі України «Про аудиторську діяльність» [26] та у Міжнародних стандартах аудиту, надання впевненості та етики [39]. Повніше визначення суттєвості наведено у п. 11 МСБО № 1 „Подання фінансових звітів” і в п. 5 МСБО № 8 „Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки”, а саме: „...пропуск або викривлення статей є суттєвими, якщо вони можуть (окремо чи в сукупності) вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів. Суттєвість залежить від розміру та характеру пропуску чи викривлення, що оцінюються за конкретних обставин. Розмір або характер статті, або їх поєднання, можуть бути визначальним чинником” [40, с. 665, 770]. При цьому не має значення, чи мало місце навмисне або ненавмисне викривлення звітності. Головне – який розмір цього викривлення, що спричинило помилкові висновки або помилкові рішення кваліфікованого користувача.

Згідно з Інструкцією про порядок формування показників бухгалтерської звітності, затвердженої Постановою Міністерства фінансів Республіки Білорусь від 17.02.2004 року № 16, «показник вважається суттєвим, якщо його не розкриття може вплинути на економічні рішення зацікавлених користувачів, що приймаються на основі звітної інформації. Рішення організацією питання, чи є даний показник суттєвим, залежить від оцінки показника, його характеру, конкретних обставин виникнення» [27]. А

визначення, наведене у Рекомендаціях з визначення рівня суттєвості в аудиті [58], аналогічне тому, що наведене у FAS № 2.

Відповідно до Російського положення бухгалтерського обліку «Виправлення помилок у бухгалтерському обліку та звітності» 22/2010 «помилка визнається суттєвою, якщо вона окремо або у сукупності з іншими помилками за один і той самий період може вплинути на економічні рішення користувачів, що приймаються на основі бухгалтерської звітності, складеної за цей звітний період» [55].

В Україні сутність понять «суттєвість» та «суттєва інформація» викладено у П(С)БО 1 [56] та Листі Мінфіну «Про суттєвість у бухгалтерському обліку» [61], згідно з якими суттєвість — це характеристики облікової інформації, які визначають її здатність впливати на рішення користувачів фінансової звітності.

Наведені дефініції суттєвості, як можна зауважити, аналогічні за змістом, але не дають бухгалтерам практичної відповіді на питання, яким чином слід її застосовувати; лише визнають, що розгляд окремої інформації як суттєвої чи несуттєвої відображає професійне судження (думку) бухгалтера, який складає цю звітність, або аудитора, який її підтверджує. Це означає, що бухгалтери повинні прийняти переконливу та логічну форму судження щодо рівня суттєвості.

Ознаками суттєвості облікової чи звітної інформації є її кількісні та якісні характеристики, важливі для користувачів такої інформації. Кількісною ознакою є рівень (поріг) суттєвості, під яким розуміють сукупний розмір допустимих викривлень у даних фінансової звітності, який не впливає на якість рішень, що приймаються користувачами на основі аналізу цієї звітності. Поріг суттєвості може бути абсолютною чи відносною величиною. Абсолютна величина розраховується як розмір допустимої помилки у встановленій сумі, що буде вважатися суттєвою незалежно від інших обставин. Вона використовується досить рідко. Дійсно, сума в десять тисяч гривень може бути значною для невеликого підприємства, однак для великого

холдингу вона навряд чи буде суттєвою. З іншого боку, деякі аудитори вважають, що похибка понад певного розміру буде суттєвою в будь-яких умовах. Наприклад, сума в сто тисяч гривень буде істотною незалежно від інших обставин.

Відносна величина встановлюється у відсотковому відношенні до відповідної прийнятої базової величини. При цьому, чим більший кількісний показник рівня суттєвості, тим нижчий встановлений рівень суттєвості і тим більша за розміром сумарна помилка вважається допустимою для даної звітності. Так, рівень суттєвості, розрахований як 10 % від валюти балансу у 5 разів нижче рівня суттєвості, розрахованого як 2 % від валюти балансу.

Відносні величини можуть встановлюватися як у вигляді точкових, так і у вигляді діапазонних значень. Зважаючи на професійне судження щодо суттєвості як бази для прийняття рішення про достовірність статті (звітності), застосування діапазонних меж є переважним. Наприклад, при встановленні рівня суттєвості у 3 %, у разі помилки в 2,999 % стаття буде визнана достовірною у суттєвих аспектах, а у разі помилки у 3,001 % — недостовірною. При цьому різниця може становити кілька копійок. У разі встановлення діапазону, наприклад, 2—4 %, при помилці до 2 % сума буде визнана достовірною, а понад 4 % — ні.

Величину, яка приймається у якості суттєвої, підприємство повинно відображати у своїй обліковій політиці. Критерії суттєвості також встановлюють при переоцінці об'єктів основних засобів, створенні резерву під зниження вартості матеріальних цінностей та дебіторської заборгованості тощо. У якості бази для розрахунку рівня суттєвості може бути обрана одна з трьох груп показників: залишки на рахунках бухгалтерського обліку; значення окремих статей балансу; показники фінансової звітності.

У кожному конкретному випадку вибір тих чи інших рахунків, статей та показників залежить від якісних та кількісних характеристик бухгалтерської інформації. При цьому можуть використовуватися як підсумкові, так й усереднені показники поточного року, а також значення

фінансових показників попередніх років, але із врахуванням динаміки їх зміни.

Основна проблема визначення і застосування порогу суттєвості полягає у відсутності єдиного критерію суттєвості на міжнародному рівні. Дослідження іноземних [55, 93,] та вітчизняних джерел [62] свідчать, що зазвичай рівень суттєвості як в аудиті, так і при розкритті інформації фінансової звітності встановлюють у 5 %.

У табл. 1.1 наведено пороги (діапазони) суттєвості, що прийняті у різних країнах.

Таблиця 1.1.

**ПОРОГИ (ДІАПАЗОНИ) СУТТЄВОСТІ, ПРИЙНЯТІ У РІЗНИХ
КАЇНАХ, %**

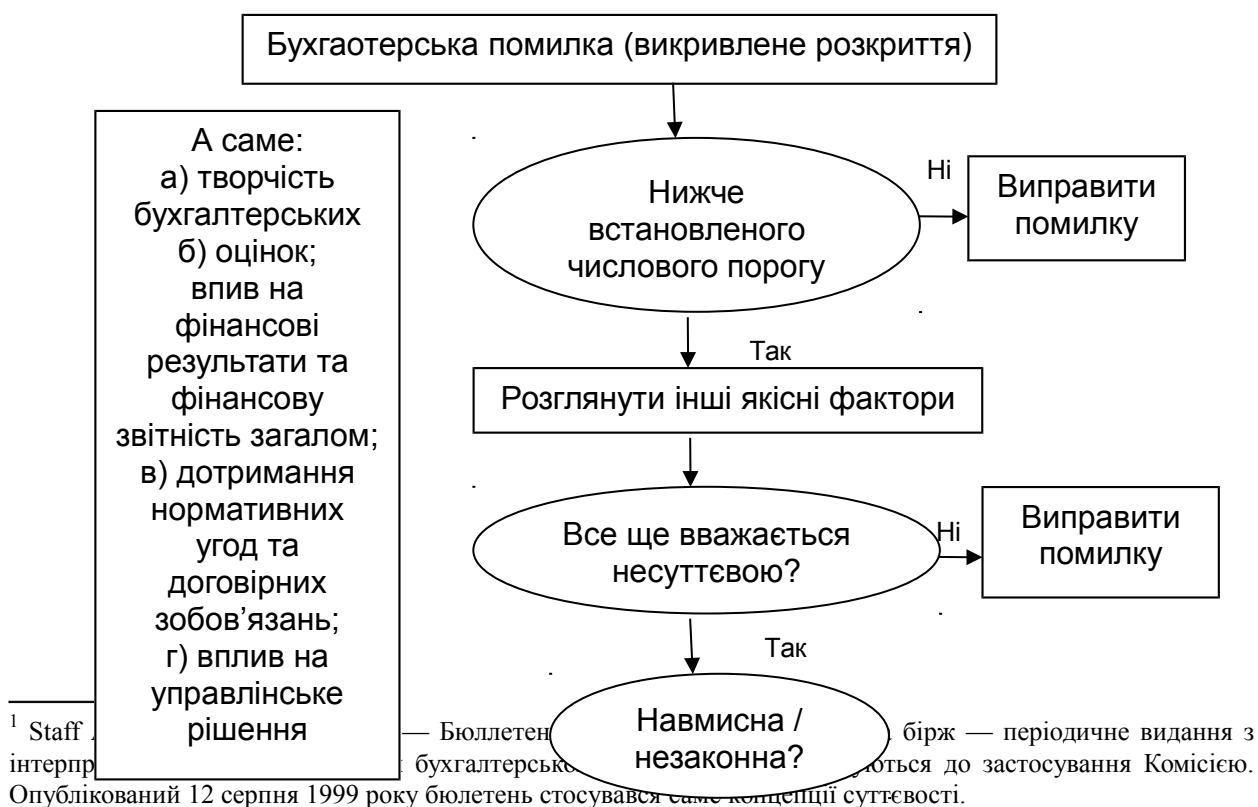
База для визначення порога суттєвості	Країна						
	США	Велика Британія	Шотландія	Австралія	Росія	Білорусь	Україна
Валюта балансу	4,5-5,5	-	5	-	5	2	5
Власний капітал	1 - 2	-	-	-	-	10	-
Чистий прибуток	5 -10	10 - 15	5 -10	-	-	5	1-2
Будь-яка з наведених вище	-	-	-	5 - 10	-	-	-

До серйозних порушень, несуттєвих за кількісними ознаками, відносять порушення, що можуть спричинити санкції, здатні поставити нормальну роботу суб'єкта господарювання під загрозу. Наприклад, порушення, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність курівників або штрафні санкції, що накладаються на підприємство і є вагомими, зокрема, здійснення діяльності, що підлягає ліцензуванню, без відповідної ліцензії, шахрайство, незаконні виплати та надходження, незалежно від їх кількісного значення, незаконне використання чужого товарного знаку та інше. Також враховуються принципово неправильні підходи до здійснення господарських операцій та їх відображення на рахунках бухгалтерського

обліку, некоректні алгоритми розрахунків та тощо. На рис. 1.1 наведено блок-схему прийняття рішення щодо суттєвості.

При визначенні якісної сторони суттєвості бухгалтерської інформації слід встановити, чи істотні відхилення від порядку ведення фінансово-господарських операцій тощо. SAB¹ 99 звертає увагу на якісні характеристики, які мають розглядатися у сукупності. Згідно з SAB 99 «неподання або викривлення елемента у фінансовій звітності є суттєвим, якщо за супутніх обставин величина цього елемента є такою, що вплине на рішення зацікавленої особи внаслідок включення або коригування цього елемента... Розмір вже є достатньою основою для прийняття рішення щодо суттєвості... Втім, якісні фактори можуть призвести до викривлення кількісно невеликих сум, які будуть суттєвими» [95].

Через подвійний вплив кількісних та якісних факторів концепцію суттєвості важко застосовувати у роботі, і намагання встановити єдиний узгоджений стандарт є марною. Крім того, поняттю суттєвості притаманний значний суб'єктивізм: те, що один бухгалтер (аудитор) вважає суттєвим, інший оцінить як незначну інформацію.

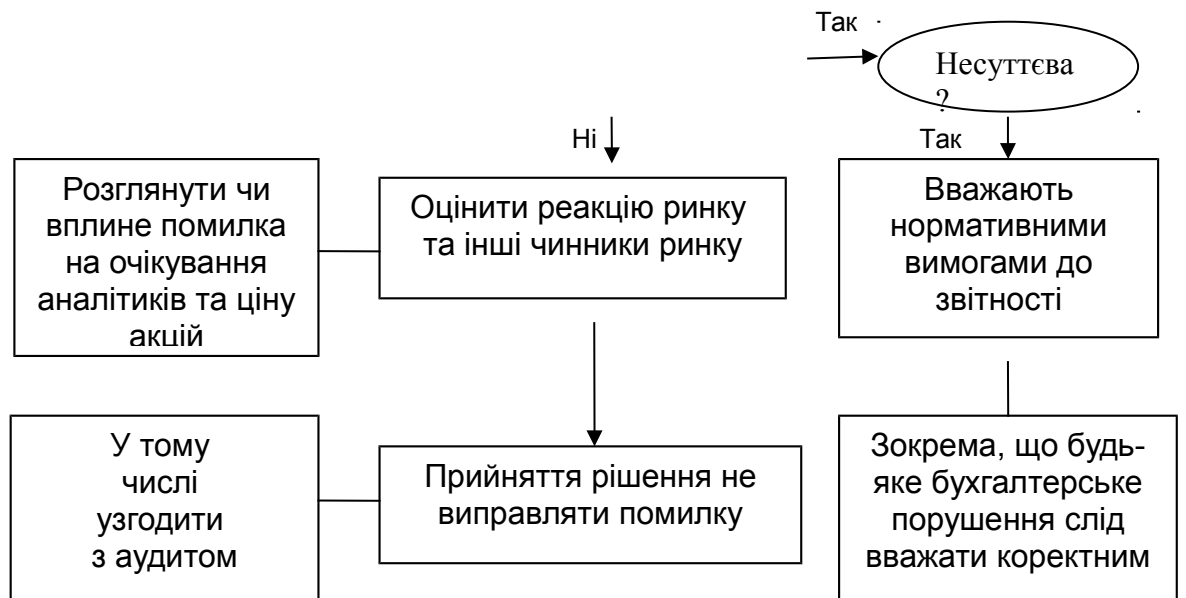

Рис. 1.1. Блок-схема прийняття рішення щодо суттєвості

Таким чином, не дивлячись на те, що в Україні визначені орієнтовані критерії суттєвості щодо окремих об'єктів обліку, у повсякденній практиці бухгалтери використовують якісні характеристики та професійні судження, засновані на існуючій практиці бухгалтерського обліку. Тому можна рекомендувати бухгалтерам бути більш інноваційними та постаратися застосовувати нетрадиційні способи, що з'являються у результаті введені нових методик, правил та інструкцій з бухгалтерського обліку.

1.3. Відображення суттєвості у нормативно-правових актах та обліковій політиці підприємства

Сучасні ринкові умови господарювання вимагають досконалих, конкретних і незмінних правил ведення бухгалтерського обліку та звітності на підприємстві. На практиці облік на підприємствах вимагає індивідуального підходу на кожному з них, що проявляється у розробці і прийнятті власної облікової політики. Підприємство повинно самостійно встановити відповідний спосіб ведення обліку по його базових позиціях, на

підставі чинних нормативно-правових актів та на основі досконалого оволодіння як загальнометодологічними так і методичними прийомами, котрі регулюють організацію і ведення бухгалтерського обліку і звітності в Україні. Лише на основі такого поєднання і, виходячи з принципу суттєвості облікової інформації, можна сподіватися на розробку обґрунтованої облікової політики і організації якісного облікового процесу.

МСФЗ наголошують на тому, що принципи бухгалтерського обліку мають відповідати певним якісним ознакам, які забезпечують корисність інформації фінансової звітності. До таких ознак відносяться – доречність, надійність, порівняність, зрозумілість. Важливо при формуванні власної облікової політики дотримуватися одного із основних принципів бухгалтерського обліку та звітності - принципу обачності. Він, в свою чергу, базується на понятті «суттєвість», яка є характеристикою облікової інформації і визначає її спроможність впливати на рішення користувачів фінансової звітності.

Облікова політика підприємства це найбільш вагома частина загальної інформаційної системи, що "...використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності" [28; 31], та упорядкування вхідної та вихідної інформації у відповідності до потреб управління.

З усієї сукупності запропонованих нормативними актами у сфері бухгалтерського обліку елементів облікової політики підприємству потрібно вибрати тільки ті з них, які властиві його діяльності та в той чи інший спосіб здатні вплинути на показники фінансової звітності.

З усієї різноманітності елементів облікової політики одним з найбільш значимих, мабуть, може бути названо поріг суттєвості, що встановлюється підприємствами щодо окремих об'єктів обліку, оскільки саме суттєва інформація здатна вплинути на рішення зацікавлених користувачів фінансової звітності (п. 3 П(С)БО 1). Тому перш за все дослідимо поняття суттєвості і його застосування при формуванні облікової політики підприємства.

Аналіз нормативно-правової бази та літературних джерел, які визначають сутність суттєвості відображено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ ТА ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

№	Джерело	Характеристика
1	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі НПСБОДС - 101 "Подання фінансової звітності"	Пункт 4 подає таке визначення суттєвості інформації у вигляді інформації, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності. Суттєвість інформації визначається керівництвом за відповідними НПСБОДС [43].
2	Методичні рекомендації "Про суттєвість в бухгалтерському обліку і звітності", що доведені листом Міністерства фінансів України від 29.07.2003 р. № 04230-04108 (зі змінами від 22.12.2008 р. № 1524)	Ці рекомендації тлумачать "суттєвість" як характеристику облікової інформації, яка визначає її здатність впливати на рішення користувачів фінансової звітності, а також у цих методичних вказівках подається термін "пори́г суттєвості", під яким розуміють абсолютну чи відносну величину, що є кількісною ознакою суттєвості облікової інформації [37].
3	Постанова Кабінету Міністрів України "Про деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади" від 28.09.2011р. №1001	Відповідно до п. 4.8.-4.9. Постанови № 1001, отримана інформація є суттєвою, якщо її відсутність або перекручення впливати на рішення керівництва, які приймаються на її підставі. Суттєвість залежить від розміру помилки, відсутності (перекручень) інформації і визначається працівником підрозділу внутрішнього аудиту, виходячи з власних професійних думок.

продовження таблиці 1.2.

4	Концептуальна основа складання та подання фінансових звітів, що затверджена Радою МСБО у квітні 2001 р.	У п. 30 зазначено, що "інформація є суттєвою, якщо її пропуск або неправильне відображення може вплинути на рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів. Суттєвість залежить від обсягу статті та помилки, допущеної за певних обставин у зв'язку з пропуском (неправильним) відображенням
5	МСБО № 1 "Подання фінансових звітів"; МСБО № 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки"	Пропуск або викривлення статей є суттєвими, якщо вони можуть (окремо чи в сукупності) вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів. Розмір або характер статті, або їх поєднання, можуть бути визначальним чинником"
Літературні джерела:		

6	М. Щирба	Автор визначив роль суттєвості у формуванні показників бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Сформовано об'єкти застосування суттєвості в обліковій політиці підприємства [92].
7	Т. Войтенко	Серед різноманітності елементів облікової політики найбільш значущим є поріг суттєвості, який устанавлюється по окремим об'єктам обліку, оскільки саме суттєва інформація має найбільший вплив.
8	Т. Т. Дуда, П. О. Коронівський, І. В. Левицька	Визначено сутність поняття "суттєвість", підкреслено роль суттєвості у формуванні показників обліку та звітності [23]. Суттєвість виступає певним порогом та якісною характеристикою, яка здатна впливати на рішення користувачів фінансової звітності.

Таким чином, можна дійти висновку, що суттєвість не є принципом бухгалтерського обліку та не визнається вимогою до фінансової звітності, а швидше характеризує якість відображеної інформації [24].

Забезпечення принципу обачності покладається на розроблену і закріплену у відповідному наказі облікову політику підприємства. В ньому вказуються відповідні пороги суттєвості інформації, які виступають критеріями дотримання вказаного принципу.

В П(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, суттєвою інформацією визнається така, відсутність якої у фінансовому звіті і примітках до нього може вплинути на рішення його користувачів. Разом з тим, слід відзначити те, що трапляються як ненавмисні помилки так й навмисні викривлення фінансової звітності: технічні й бухгалтерські помилки, завуалювання балансу, його фальсифікація, неповнота, необґрунтованість, помилковість періодизації чи оцінки, неправильне перенесення сальдо (приміром, згортання дебіторської та кредиторської заборгованості, відображення її не за тими статтями, як-от заборгованості з оплати праці за статтею “Інші поточні зобов’язання” тощо).

З метою однозначного визначення критеріїв суттєвості Мінфіном видано та доведено листом № 04108 від 29.07.2003 «Методичні рекомендації щодо застосування суттєвості в бухгалтерському обліку».

Згадані Методичні рекомендації розглядають суттєвість як характеристики облікової інформації, які визначають її здатність впливати на рішення користувачів фінансової звітності, а також запроваджують термін «поріг суттєвості», під яким розуміють абсолютну або відносну величину, що є кількісною ознакою суттєвості облікової інформації, тобто кількісною оцінкою такого порога. Отже, суттєвість відображає поріг (рівень) корисності інформації для потенційних користувачів фінансової звітності.

О. П. Войналович вважає, що застосування порогу суттєвості в процесі ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності призведе до порушення принципу повного висвітлення [16, с. 290]. Згідно з п. 38 Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів, інформація у фінансових звітах має бути повною в межах суттєвості та витрат, пов'язаних із її отриманням [41, с. 31]. Таким чином, принцип повного висвітлення реалізується через суттєвість, яка визначається якісними і кількісними характеристиками інформації, які важливі для користувачів фінансової звітності і не суперечить йому.

У П(С)БО № 1 „Загальні вимоги до фінансової звітності” вказано, що суттєвість інформації визначається відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та керівництвом підприємства. Однак в деяких П(С)БО не визначено кількісний поріг суттєвості і тому підприємство повинно самостійно встановити рівень суттєвості окремих об'єктів обліку і відобразити в Наказі про облікову політику.

Суб'єктами визначення суттєвості облікової інформації є органи, які уповноважені на регулювання питань бухгалтерського обліку і фінансової звітності та власник (власники) або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів.

Об'єктами, до яких застосовується критерій суттєвості є:

- діяльність підприємства в цілому;
- окремі господарські операції та об'єкти обліку;

- статті фінансової звітності.

Застосування критеріїв суттєвості до підприємства в цілому передбачає можливість використання спрощеної системи бухгалтерського обліку та звітності підприємством, обсяги діяльності якого нижче встановленого порога суттєвості. У свою чергу, поріг суттєвості для застосування спрощеної системи бухгалтерського обліку та звітності визначається законодавством. На сьогодні для надання юридичній особі — суб'єкту підприємницької діяльності статусу суб'єкта малого підприємництва ст. 1 Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. № 2063-III встановлено два необхідні критерії: показник середньооблікової кількості працюючих за звітний період (календарний рік) не повинен перевищувати 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за той же звітний рік не повинен перевершувати 70 млн грн.

Разом із цим у листі № 04108 наведено рекомендовані Мінфіном критерії кількісних ознак суттєвості облікової інформації щодо окремих господарських операцій та об'єктів обліку, а також статей фінансової звітності.

Суттєвість окремих господарських операцій та об'єктів обліку визначається керівництвом підприємства, якщо інше не передбачено національними П(С)БО. Тому критерії суттєвості, які обирає підприємство щодо окремих об'єктів обліку, згідно з Листом Міністерства фінансів України „Про облікову політику” від 21.12.2005 р., № 31-34000-10-5/27793, повинні бути відображені в Наказі про облікову політику.

Вважаємо, що поріг суттєвості щодо окремих господарських операцій і об'єктів обліку є невід'ємним елементом облікової політики, який для кожного підприємства може бути різним, залежно від обсягів його діяльності. Визначення порогу суттєвості в обліковій політиці необхідне для вирішення наступних завдань:

- формування окремих об'єктів обліку (об'єктів активів, зобов'язань та власного капіталу) з метою визнання статей Балансу;

- формування окремих видів доходів та витрат з метою формування статей Звіту про фінансові результати;
- формування кількісної ознаки зміни вартості необоротних активів з метою їх переоцінки або визначення втрат (доходів) від зменшення (поновлення) корисності;
- формування кількісних ознак для класифікації орендних операцій (операційна оренда, фінансова оренда);
- формування звітних сегментів;
- формування кількісних ознак для визначення подібних активів;
- формування інших кількісних ознак, які необхідні для визначення елементів (статей) фінансової звітності підприємства [73, с. 199-200].

Суттєвість облікової інформації може бути задана не лише кількісними, а й якісними характеристиками, важливими для користувачів такої інформації. Про це прямо зазначається в п. 2 листа № 04108. Якісні характеристики притаманні подіям господарської діяльності підприємства та, безумовно, мають надзвичайно важливе значення для користувачів фінансової звітності через свою нетиповість. Та й із точки зору вимог П(С)БО 1 суттєвість є саме якісною, а не кількісною характеристикою фінансової звітності.

Це означає, що П(С)БО 1 наполягає на включенні до фінансової звітності відомостей про будь-яку господарську операцію чи іншу подію господарського життя за умови, що така інформація є суттєвою з позиції певного користувача (або групи користувачів) звітності незалежно від кількісної (вартісної) оцінки відповідного показника звітності. Як зазначено в п. 7 листа № 04108: «Стаття, яка не є суттєвою для окремого подання її у фінансовому звіті, може бути достатньо суттєвою для окремого розкриття її в примітках до фінансової звітності».

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що підприємства при формуванні облікової політики можуть установлювати свої критерії порога суттєвості (у

тому числі й відмінні від наведених у листі № 04108), указавши та обґрунтувавши їх у наказі про облікову політику. Адже, як прямо регламентовано п. 3 П(С)БО 1, суттєвість інформації визначається відповідними П(С)БО та керівництвом підприємства.

Критерії віднесення облікової інформації до суттєвої, запропоновані Мінфіном у Методичних рекомендаціях щодо застосування суттєвості в бухгалтерському обліку (лист № 04108), наведемо для наочності в табличній формі (див. таблицю 1.3).

Таблиця 1.3.

КРИТЕРІЇ СУТТЄВОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

№ з/п	Об'єкти застосування суттєвості	Поріг суттєвості	База для визначення порога суттєвості
1	Окремі об'єкти обліку, що належать до активів, зобов'язань та власного капіталу підприємства	5 %	Підсумок відповідно всіх активів, усіх зобов'язань та власного капіталу
2	Окремі види доходів та витрат	2 %	Чистий прибуток (збиток) підприємства
3	Проведення переоцінки або зменшення корисності об'єктів обліку	1 %	Чистий прибуток (збиток) підприємства
		або 10 %	Відхилення залишкової вартості об'єктів обліку від їх справедливої вартості
4	Окремі види доходів, витрат неприбуткових організацій та проведення ними переоцінки або зменшення корисності об'єктів обліку	0,5 %	Сума надходжень на провадження статутної діяльності
5	Визначення оренди фінансовою за строком оренди	75 %	Строк корисного використання об'єкта оренди
6	Визначення звітного сегмента при розкритті інформації про сегменти	10 %	Відповідно чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), фінансовий результат

			або активи усіх сегментів підприємства
7	Визначення подібних активів	Не більше 10 %	Різниця між справедливою вартістю об'єктів обміну

За іншими господарськими операціями та об'єктами обліку поріг суттєвості може встановлюватися в межах від 1 до 10 % з урахуванням обсягу діяльності підприємства, характеру впливу об'єкта обліку на рішення користувачів та інших якісних характеристик, які можуть впливати на визначення порога суттєвості.

Необхідно відзначити, що поріг суттєвості до об'єктів бухгалтерського обліку в цьому нормативному документі встановлено майже на такому самому рівні, який існує в зарубіжних країнах. Так, в США в якості суттєвих часто розглядають суми, які складають не менше 5-10 % доходів або активів. Суми, які можна вважати суттєвими, безумовно, залежать від розміру компанії. Одна і та ж сума може виявитися критичною для малої фірми і незначною в обороті корпорації-гіганта [29, с. 32]. У Росії кількісним критерієм суттєвості є 5 % поріг показника від загального підсумку відповідних даних за звітний рік. Однак даний показник є рекомендаційним і рівень суттєвості може визначатися підприємством самостійно, але обов'язково повинен бути відображений в обліковій політиці підприємства і становити 3 % або 7 % тощо [76, с. 9]. У Концептуальній основі складання на подання фінансових звітів і МСФЗ порядок встановлення порогу суттєвості не передбачено, тому це залишається на професійний розсуд бухгалтера.

Аналіз Наказів про облікову політику багатьох підприємств України демонструє, що в більшості із них відсутній такий показник, як поріг суттєвості. В деяких із них у рядку „Поріг суттєвості” вказують лише певну суму, наприклад 50 грн., 100 грн., 500 грн. або 1000 грн., що суперечить вимогам нормативних документів, зокрема, вимогам національних П(С)БО та рекомендаціям Листа Міністерства фінансів України „Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності” від 29.07.2003 р., № 04230-04108.

Згідно з національними П(С)БО і вищевказаним Листом, для кожного об'єкту бухгалтерського обліку рекомендовано певний поріг суттєвості, а не єдиний поріг суттєвості для всіх об'єктів бухгалтерського обліку.

При визначенні суттєвості окремих статей фінансової звітності як поріг суттєвості може прийматися частина відповідної статті в базовому показнику, зокрема:

- для статей балансу — сума власного капіталу та підсумок відповідного класу активів або зобов'язань;
- для статей звіту про фінансові результати — сума прибутку (збитку) від операційної діяльності або сума доходу або витрат за звітний період;
- для статей звіту про рух грошових коштів — чистий рух грошових коштів (надходження або витрачання) відповідно від операційної, інвестиційної або фінансової діяльності за звітний період.

Як обумовлено п. 7 листа № 04108, несуттєві статті об'єднуються у фінансовій звітності з іншими статтями, подібними за характером або функціями. Це правило дуже важливо, оскільки дозволяє зберегти необхідний баланс між витратами на підготовку інформації та вигодами, які вона дає.

Кожну ж суттєву статтю в обов'язковому порядку слід наводити у фінансовій звітності, причому окремо (п. 7 листа № 04108). При цьому суттєвість відповідної статті фінансової звітності визначається її величиною і характером, які розглядаються в комплексі (поєднанні того та іншого).

Статті, що мають суттєву величину, але відрізняються за характером або функціями, також надаються окремо. Зокрема, не можна об'єднувати такі статті фінансової звітності:

- монетарні та немонетарні;
- поточні та непоточні;
- операційні та неопераційні;
- відсоткові та невідсоткові.

Крім усього викладеного, слід зазначити, що у Листі Міністерства фінансів України „Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності” від 29.07.2003 р. № 04230-04108 вказано, що застосування суттєвості для наведення статей у фінансовій звітності здійснюється, якщо форми фінансової звітності не встановлені положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або іншими нормативно-правовими актами [61].

У нашій країні всі форми фінансової звітності регламентовані нормативно-правовими актами (П(С)БО тощо) і тому не підпадають під об’єкт застосування суттєвості. Отже, п. 7 Листа Міністерства фінансів України „Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності” від 29.07.2003 р. № 04230-04108 можна використовувати лише для форм внутрішньої звітності, яку складають для власників і керівництва підприємства та не подають до органів статистики. Прикладом такого звіту може бути Звіт про прибутки і збитки структурного підрозділу підприємства, а також інші подібні форми внутрішньої звітності. Критерії суттєвості для цілей управлінського обліку законодавчими актами та нормативними документами не передбачено.

Окремі автори, спираючись на таке роз’яснення Мінфіну України, вживають замість дефініції “поріг суттєвості” вираз “поріг істотності”. Це на нашу думку не зовсім правильно.

Така заміна дефініцій викликає заперечення іншими науковцями. Їх точку зору підтримуємо також ми. “Інакше кажучи, істотність – це ступінь округлення, узагальнення інформації. Наприклад, якщо підприємство отримало дохід від надання майна в оренду в сумі 90 грн., а поріг істотності для відображення доходів встановлено на рівні 100 грн., то така інформація у фінансовій звітності (ф. № 2) окремо не відображається, оскільки її визнано неістотною”. Або ж: “Усі об’єкти обліку, що належать до активів зобов’язань, власного капіталу, доходів та витрат підприємства відображаються окремо?! у фінансовій звітності, якщо їх величина перевищує 100 грн.” [31, с. 60].

Аналізуючи вищенаведений приклад робимо висновок, що облікові дані за операціями до 90 грн. включно у фінансовій звітності не відображаються. Разом з тим, бухгалтерський облік забезпечує накопичення інформації суцільним способом без винятку для будь-яких операцій, навіть якщо в них вказані мінімальні суми. Тому необхідно наголосити, що у згаданих нормативних документах йдеться лише про фінансову звітність, в якій можливі такі помилки, а не тільки заокруглення показників. Саме тому у згаданому листі Мінфіну України наведено деталізований перелік значень порога суттєвості, в тому числі для доходів – 2% від чистого прибутку (збитку) підприємства. Якщо при цьому дотримуватися логіки процитованого автора, то за умови, що прибуток підприємства становитиме, приміром, 6 млн. грн., у “Звіті про сукупний дохід” (ф. № 2) можна не відображати $6000\ 000 \times 2 : 100 = 120$ тис. грн. доходів, оскільки ця сума в даному випадку й буде порогом суттєвості для них.

Отже, при формуванні облікової політики підприємства необхідно дотримуватись вимог нормативних документів Мінфіну України і не допускати їх довільного тлумачення. В них чітко визначено критерії порогу суттєвості, який, зважаючи на динаміку вартісної бази за звітний період, не можна встановити заздалегідь у сумарному значенні, тим більше, що низку операцій (переоцінку об’єктів, обмін подібним активам тощо) неможливо передбачити, як і точно визначити наперед суму фактичного прибутку (збитку) підприємства.

Суттєвість інформації для цілей управлінського обліку визначається самим керівництвом підприємства і залежить від рівня його професійного судження. Таким чином, підприємство формує свою облікову політику, само вирішує, що вважати суттєвою інформацією, а що ні. Однак у Наказі про облікову політику підприємство самостійно обов’язково повинно вказати поріг суттєвості щодо окремих об’єктів обліку, окремих господарських операцій тощо, відповідно до затверджених П(С)БО та рекомендацій Листа

Міністерства фінансів України „Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності”.

Якісно сформована облікова політика підприємства забезпечує належний рівень організації бухгалтерського обліку, його об'єктивність і правдивість, забезпечення внутрішніх та зовнішніх користувачів достовірною та своєчасною інформацією про фінансовий стан конкретного суб'єкта господарювання. Саме тому для формування облікової політики підприємства має визначальне значення суттєвість облікової інформації, які визначає спроможність її впливу на рішення користувачів фінансової звітності.

Висновок до розділу I

В навчальній і науковій літературі з аудиту автори дуже часто незамислюючись на цим одночасно вживають поняття матеріальність, істотність, суттєвість.

"Суттєво" позначає те, що стосується "суті" справи, тобто того, що одну річ/явище якісно відрізняє від іншої речі/явища. У той же час "істотно" характеризує кількісні або інші властивості речі/явища, що не стосуються їх суті. В аудиті найбільш коректно використувати термін – «суттєвість».

Концепція суттєвості має вирішальне значення в управлінні фінансово-господарською діяльністю для прийняття більшості економічних рішень, оскільки потребує розкриття лише тієї інформації, що є суттєвою (важливою) для користувача.

Наведені в магістерській роботі дефініції суттєвості аналогічні за змістом, але не дають бухгалтерам практичної відповіді на питання, яким чином слід її застосовувати; лише визнають, що розгляд окремої інформації як суттєвої чи несуттєвої відображає професійне судження (думку) бухгалтера, який складає цю звітність, або аудитора, який її підтверджує. Це

означає, що бухгалтери повинні прийняти переконливу та логічну форму судження щодо рівня суттєвості.

Величину, яка приймається у якості суттєвої, підприємство повинно відображати у своїй обліковій політиці.

Об'єктами, до яких застосовується критерій суттєвості є: діяльність підприємства в цілому; окремі господарські операції та об'єкти обліку; статті фінансової звітності.

Вважаємо, що поріг суттєвості щодо окремих господарських операцій і об'єктів обліку є невід'ємним елементом облікової політики, який для кожного підприємства може бути різним, залежно від обсягів його діяльності.

Застосування критеріїв суттєвості до підприємства в цілому передбачає можливість використання спрощеної системи бухгалтерського обліку та звітності підприємством, обсяги діяльності якого нижче встановленого порога суттєвості.

Зауважимо, що підприємства при формуванні облікової політики можуть установлювати свої критерії порога суттєвості (у тому числі й відмінні від наведених у листі № 04108 від 29.07.2003р.), указавши та обґрунтувавши їх у наказі про облікову політику. Адже, як прямо регламентовано п. 3 П(С)БО 1, суттєвість інформації визначається відповідними П(С)БО та керівництвом підприємства.

РОЗДІЛ II

СУТТЄВІСТЬ В ОБЛІКУ І ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ

2.1. Виокремлення статей фінансової звітності та суттєвість

Серед питань які вимагають особливої уваги при формування даних фінансової звітності, є використання поняття, суттєвості окремих показників.

У концептуальних основах фінансового обліку основний зміст звітності зводиться до того, що "вона передбачає можливу зміну думки, побудованої на даних фінансового звіту, під впливом включення або коригування даних, поданих в якій-небудь статті".

Наведена цитата подана Е.С. Хендриксеном та М.Ф. Ван Бредом на підставі SFAC 2. Вони пояснюють цей факт тим, що "у занадто великому обсязі даних релевантні статті можуть виявитись неявними і коригувач базуючись на неадекватних даних буде приймати рішення, які, можливо, не мають сенсу. В той же час занадто мала кількість інформації не забезпечує належного прогнозування та прийняття обґрунтованих рішень. Таким чином суттєвість вводить обмеження на інформацію, яка відображена в бухгалтерській звітності" [87].

Застосування на практиці такого підходу щодо фінансової звітності підприємств США, на нашу думку, цілком логічне, адже воно стосується звітності підприємств, яка оприлюднюється, але не формується відповідно для вимог зведеної звітності. Такий підхід вимагає вивчення наслідків застосування принципу суттєвості при формуванні звітності підприємств України, адже Міністерство фінансів України, намагаючись дотримуватися ідентичної побудови звітності з іноземними підприємствами щодо суттєвості, визначило її поріг, у листі від 29.07.2003 р. визнано, що у звітності слід відображати статті, питома вага яких більше 5 відсотків від підсумку всіх активів, зобов'язань і власного капіталу.

Суттєвість нерозривно пов'язана зі складанням фінансової звітності, переоцінкою основних засобів, виправленням помилок тощо. Раніше підказки щодо встановлення критерію суттєвості у випадках, прямо не прописаних у П(С)БО, Мінфін озвучував у листі. Нині їх прописано в Методичних рекомендаціях.

Розглянемо, як суттєвість впливає на виокремлення статей фінансової звітності, і приведемо практичні приклади розрахунку порогу суттєвості.

Після впровадження П(С)БО українські бухгалтери зіткнулися зі змінами в принципах побудови фінансової звітності. До появи П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» ми звикли, що є чітко встановлені форми звітів, до яких зрідка в разі наявності певних показників треба вписувати додаткові статті. З появою П(С)БО підхід до структуризації звіту

зазнав коригувань. Тепер до нормативно встановлених форм звітності **можна** вписувати додаткові статті в тому випадку, якщо вони є суттєвими. Щоправда повної свободи в цьому питанні бухгалтерам не дали: усі можливі додаткові статті перелічені в третьому додатку до П(С)БО 1, і кожна з них має свій «персональний» код.

Зазначений підхід регламентовано п.4 другого розділу П(С)БО 1: «Підприємства можуть не наводити статті, за якими відсутня інформація до розкриття (крім випадків, якщо така інформація була в попередньому звітному періоді), а також додавати статті із збереженням їх назви і коду рядка з переліку додаткових статей фінансової звітності, наведених у додатку 3 до цього Національного положення (стандарту), у разі якщо стаття відповідає таким критеріям:

- інформація є суттєвою;
- оцінка статті може бути достовірно визначена».

У Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених наказом Мінфіну від 28.03.2013р. №433, зазначені статті, які можуть додаватися до офіційних форм звітності в разі відповідності ознакам суттєвості.

У п.3 першого розділу П(С)БО1 наведено визначення суттєвості інформації: «суттєва інформація - інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності. Суттєвість інформації визначається відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності та керівництвом підприємства».

Оскільки пороги суттєвості нормуються в стандартах украї рідко, функцію їх установлення здебільшого бере на себе керівництво підприємства, і головну роль у цьому процесі відіграє, звісно, головний бухгалтер. Зазначає про це й Мінфін у листі від 27.08.2013 р. № 31-08410-07-10/25152. Допомогти встановити суттєвість покликані методичні рекомендації, надані Мінфіном. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені

наказом Мінфіну від 27.06.2013р. №635 (далі-Методрекомедації), передбачають установлення окремо критеріїв суттєвості:

- для інформації про господарські операції, події - пп. пп.2.20.1 та 2.20.2 Методрекомедацій;
- для статей фінансової звітності - пп.2.20.3 Методрекомедацій.

Тож база та пороги суттєвості для госпоперацій, подій і фінансової звітності різнитимуться. Наразі говоримо саме про суттєвість для цілей виокремлення статей фінзвітності. Наведемо рекомендовані Мінфіном межі в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

МЕЖІ СУТТЄВОСТІ ДЛЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ СТАТЕЙ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Форма звіту	Межі суттєвості статей
Баланс	5% підсумку балансу або 15% підсумку класу активів, власного капіталу, класу зобов'язань
Звіт про фінансові результати	5% суми чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) або 25% фінансового результату від операційної діяльності
Звіт про рух грошових коштів	5% суми чистого руху грошових коштів від операційної діяльності
Звіт про зміни у власному капіталі ²	5% розміру власного капіталу підприємства

Мінфін рекомендує кількісні критерії та якісні ознаки суттєвості інформації про господарські операції, події та статті фінансової звітності привести в розпорядчому документі про облікову політику (п.2.1р. II Методрекомедацій).

Також тут слід звернути увагу ще на дві тези, що містяться в пп.2.20.3 Методрекомедацій щодо облікової політики підприємства:

1) інформація за статтями, які не відповідають критеріям і ознакам суттєвості, наводиться в статтях, призначених для розкриття інших складових

² У зазначених Методичних рекомендаціях цей звіт названо саме так. І ця назва відповідає положенням МСФЗ. Проте в додатках доНП(С)БО 1 цей звіт офіційно названо звітом про власний капітал.

класифікаційної групи активів, зобов'язань, доходів і витрат, інших показників, які виділяються у фінансовій звітності;

2) стаття, яка може бути визнана несуттєвою для окремого подання її у фінансовому звіті, може бути достатньо суттєвою для окремого розкриття її в примітках до фінансової звітності.

Як визначити суттєвість показника? Головним критерієм деталізації інформації за статтями є їх суттєвість. Хочеться підкреслити, що суттєвість завжди визначається за сукупністю кількісних і якісних параметрів. Тому її визначення не може бути зведене до фіксованого відсоткового значення від одного показника, наприклад 5 відсоткам від валюти балансу. Стаття, несуттєва по одному базису, може виявитися суттєвою по іншому параметру. Наприклад, майно, що здається в оренду, може бути незначним за своєю балансовою вартістю, але при цьому приносити в формі орендної плати значну частку прибутку організації. У такому випадку дохідні вкладення в матеріальні цінності повинні бути виділені в окрему статтю бухгалтерського балансу, незважаючи на відносно невелике кількісне значення показника цієї статті.

При визначенні суттєвості необхідно розглядати потенційних користувачів фінансової звітності. Зокрема, таких користувачів, як фіскальну службу. Наприклад, у балансі (Звіт про фінансовий стан) в групі статей «Основні засоби» окремі статті, що відображають об'єкти основних засобів, не прийняті до обліку в якості таких засобів, а саме такі як незавершене будівництво. На мій погляд, їх слід відокремлювати незалежно від їх кількісного значення. Вартість прийнятих до обліку основних засобів формує податкову базу з податку на майно, а для її розрахунку поняття суттєвості в принципі є неприйнятним.

Деталізація інформації за статтями тісно пов'язана з використанням терміну «інші». Складність цього питання полягає в тому, що термін «інші» використовується в бухгалтерському обліку у двох різних значеннях - як синонім понять: «нестандартне», «несуттєве». Для адекватного застосування

цього терміна необхідно чітко розуміти, яке саме значення йому надається в кожній конкретній ситуації. Синонімом «нестандартного» термін «інші» може служити в тих випадках, коли мова йде про класифікацію об'єктів бухгалтерського обліку. Якщо ж мова йде про найменування окремої статті звіту, що включається до складу звітності, термін «інші» може використовуватися тільки як синонім поняття «несуттєве».

За статтями «інші» неприпустимо включати до їх складу дані про окремі активи, зобов'язання, доходи, витрати, господарські операції, які є суттєвими для розуміння результатів діяльності організації.

Якщо говорити про найменування групи статей «Інші необоротні активи» у формі бухгалтерського балансу (Звіту про фінансовий стан), то необхідно розуміти, що тут термін «інші» використовується як синонім поняття «нестандартні». Ця назва означає необоротні активи, не включені до зазначених вище групи статей.

Коли компанія представляє в бухгалтерському балансі (Звіті про фінансовий стан) рядок, називаючи його «Інші необоротні активи», вона може використовувати термін «інші» тільки як синонім поняття «несуттєві». Це означає, що в суму по рядку з такою назвою бухгалтер не вправі включати суттєвий показник, незважаючи на те, що він не був включений в інші групи статей необоротних активів. Такий нестандартний, але суттєвий показник повинен бути представлений окремим рядком бухгалтерського балансу (Звіту про фінансовий стан). Назву рядка компанія може давати самостійно: так, щоб зміст показника було зрозуміло користувачеві фінансової звітності. Наприклад, «Інвестиції у твори мистецтва».

При визначенні, деталізації і найменування показників доцільно виходити із сутності відображуваного активу, характеру і умов діяльності компанії, необхідності забезпечити подання у звітності об'єктивної та корисної інформації. Зокрема, важливо, щоб сенс найменування показника був ясний для користувача фінансової звітності.

Підсумовуючи, вищенаведене можна зазначити, що підготовку фінансової звітності не можна зводити до механічного заповнення готових шаблонів. У кожній компанії свої показники. Якщо звітність всіх організацій звести до єдиного шаблону, то вона перестане бути фінансовою звітністю в її класичному розумінні.

Розглянемо на прикладах, як повинна функціонувати зазначена схема виокремлення статей фінансової звітності.

Приклад 1

Підприємство переважно працює з покупцями за системою оплати з відстроченням платежу. Передоплата вимагається лише в тих випадках, коли споживач не викликає довіри.

На дату балансу за даними обліку:

- заборгованість підприємства за отриманими авансами становить 1000000грн;
- валюта балансу - 205000000грн;
- загальна сума зобов'язань підприємства - 25000000грн.

Кредиторська заборгованість за авансами дорівнює:

- 0,49% підсумку балансу ($1000000\text{грн}/205000000\text{грн}$), $< 5\%$;
- 4% підсумку класу зобов'язань ($1000000\text{грн}/25000000\text{грн}$) $< 15\%$.

Висновок: сума авансової заборгованості не є суттєвою. Отже, аванси в балансі не виокремлюються, а їхня сума наводиться за узагальненим рядком 1690 балансу «Інші поточні зобов'язання».

Приклад 2

Підприємство переважно працює із замовниками за системою стовідсоткової попередньої оплати.

На дату балансу за даними обліку:

- заборгованість підприємства за отриманими авансами - 10000000грн;
- валюта балансу - 205000000грн;
- загальна сума зобов'язань підприємства - 25000000грн.

Кредиторська заборгованість за авансами становить:

- 4,9% підсумку балансу (10000000грн/205000000грн), < 5%;
- 40% підсумку класу зобов'язань (10000000грн/25000000грн) > 15%.

Висновок:

- якщо керівництво обрало як базу визначення кількісних критеріїв суттєвості підсумок балансу, сума авансової заборгованості не буде визначена суттєвою й наводитиметься в рядку 1690 «Інші поточні зобов'язання» балансу;

- якщо ж керівництво обрало як базу визначення кількісних критеріїв суттєвості підсумок класу зобов'язань, сума авансової заборгованості буде визначена суттєвою й наводитиметься в окремому рядку 1635 «Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами».

Підкреслимо, що вибір бази - виключна компетенція керівництва підприємства. Це чітко вказано в п.2.20.3 Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства:

«Для кожного із звітів фінансової звітності обирається окрема база визначення кількісних критеріїв і якісних ознак суттєвості статей фінансової звітності і діапазон кількісних критеріїв».

Вибір бази, на нашу думку, доцільно було б зафіксувати в наказі про облікову політику.

Приклад 3

Підприємство має на балансі фінансові інвестиції (фінансовий інструмент) вартістю 3500000грн, які, відповідно, з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», обліковуються за справедливою вартістю. Згідно з п.8 П(С)БО 12 та п.32 П(С)БО 13, зміни балансової вартості таких інвестицій від переоцінки відображаються в складі інших доходів та інших витрат.

У звітному періоді ринкова вартість зазначених інвестицій зростає. Сума дооцінки становила 50000грн.

За звітній період:

- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) становив 15000000грн;

- фінансовий результат від операційної діяльності— збиток 150000грн.

Сума дооцінки дорівнює:

- 0,3% чистого доходу (50000грн/15000000грн), < 5%;

- 33,3% збитку від операційної діяльності (50000грн/150000грн) > 25%.

Висновок такий:

- коли в наказі про облікову політику базою визначення кількісних критеріїв суттєвості статей звіту про фінансові результати обрано показник чистого доходу, то сума дооцінки виокремленою не буде. Вона буде віднесена до загальної статті «Інші доходи» Звіту про фінансові результати за рядком 2240;

- якщо в наказі про облікову політику базою визначення кількісних критеріїв суттєвості статей звіту про фінансові результати обрано показник фінансового результату від операційної діяльності, то сума дооцінки повинна бути виокремленою. Вона буде наведена за рядком 2121 «Дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю» Звіту про фінансові результати.

Зверніть увагу, що такий формат подання може дещо змінити сприйняття статті користувачем звітності: коли стаття визнана несуттєвою, вона наводиться в складі інших доходів, а коли вона визнана суттєвою, її сума у формі №2 міститиметься між статтею інших операційних доходів (рядок 2120) і статтею адміністративних витрат (рядок 2130). Фактично це призводить до того, що дооцінка фінансових інвестицій належатиме до звіту до операційної діяльності. У п.3.10 Методрекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності, який регламентує заповнення статті «Інші операційні доходи», зазначено саме це:

«До цієї статті можуть наводитися додаткові статті:

«Дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю», в якій відображається дохід від зміни вартості всіх активів

(фінансових інструментів, інвестиційної нерухомості, біологічних активів та інших), які оцінюються за справедливою вартістю».

На наш погляд, такий підхід не є раціональним. Адже сам факт подолання порогу суттєвості не повинен впливати на класифікацію економічної суті статті. Утім Мінфіну видніше.

Тож ми повинні наголосити на такому: мінфінівські методичні рекомендації щодо баз визначення кількісних критеріїв і відповідних порогів суттєвості - це лише рекомендації. Вони не мають нормативного характеру. Це означає, що менеджмент підприємства має повне право встановити інші бази та діапазони (як кількісні, так і якісні). Обмежувати думку керівництва в зазначеній царині можуть хіба що аудитори, які підтверджуватимуть достовірність звітності.

2.2. Оцінка суттєвості в US GAAP

В американській системі обліку визначення суттєвості статті є одним із ключових моментів при складанні фінансової звітності . Для роз'яснення цього поняття було прийнято низку документів, основну увагу в яких приділено аналізу як кількісних, так і якісних критеріїв суттєвості статті . Зокрема це:

- Концепція Комітету зі стандартів фінансової звітності № 2 «Якісні характеристики облікової інформації» (FASB Concepts Statement № 2 Qualitative Characteristics of accounting information).

- Інтерпретація Комісії з цінних паперів США тема № 1 М «Суттєвість» (Topic 1 M Materiality), що входить до складу бюлетеня Комісії № 99 (Staff Accounting Bulletin: № 99).
- Інтерпретація Комісії з цінних паперів США тема № 1 N «Дослідження впливу помилок минулих періодів при кількісній оцінці помилок поточного періоду» (Topic 1 N Considering the effects of prior year misstatements when quantifying misstatements in current year financial statements), що входить до складу бюлетеня Комісії № 108 (Staff Accounting Bulletin: № 108).

У концепції Комітету зі стандартів фінансової звітності № 2 «Якісні характеристики облікової інформації» (FASB Concepts Statement № 2 Qualitative Characteristics of accounting information; далі - FASB 2) суттєвість визначається як важливість упущень або помилок в обліковій інформації, в результаті яких «судження особи, що приймає рішення на основі зазначеної інформації, можуть змінитися». При цьому під упущеннями розуміються відсутність необхідної статті у фінансовій звітності, а також відсутність інформації, яку потрібно розкривати у відповідності з US GAAP, а під помилкою – відображення у звітності невірного числового значення або невірної текстової інформації.

Якщо компанія допускає у своїй звітності упущення чи помилки, то вона повинна визначити, чи є вони суттєвими, і у випадку, якщо вони є такими, - обов'язково провести коректування.

Наприклад, при підготовці річної фінансової звітності фінансовому менеджменту компанії і незалежному аудитору стало відомо, що при складанні квартальних звітів були допущені помилки. У сукупності дані помилки збільшують показник чистого прибутку на 4% і прибутку на акцію на 0,02\$. Оскільки, ні по одній із статей консолідованої фінансової звітності розмір помилки не перевищив 5%, керівництво компанії і незалежний аудитор прийшли до висновку, що відхилення не є суттєвими і коригувати фінансову звітність не потрібно.

Комісія з цінних паперів оцінила таке рішення як помилкове і компанія буде змушена провести аналіз суттєвості ще й за якісними критеріями. Крім того, на думку Верховного суду США, факт, не розкритий у звітності, визнається суттєвим, якщо є велика ймовірність того, що акціонер вважав би його важливим у процесі прийняття рішення. Отже, суттєвість статей можна оцінювати і по їх впливу на курси цінних паперів компанії. У даному випадку зміна прибутку на акцію могла призвести і до зміни їх ринкової ціни (FASB 2).

В інтерпретації Комісії з цінних паперів США тема № 1 М «Суттєвість» (Topic 1 M Materiality), що входить до складу бюлетеня Комісії № 99 (Staff Accounting Bulletin: № 99; далі - Topic 1 M), наводяться упущення і помилки у фінансовій звітності, які потенційно можуть визнаватися суттєвими, навіть якщо в кількісному вираженні вони досить малі. Наприклад, це помилки за статтями, які можна було точно оцінити, але компанія цього не зробила, або якщо помилка приховує недоліки компанії з метою задовольнити очікування аналітиків.

До суттєвих також відносять помилки, які:

- стосуються сегмента (або іншої частини бізнесу компанії), що відіграє значну роль в операційній діяльності компанії або серйозно впливає на її прибутковість;
- впливають на відповідність законодавству;
- приховують зміни у величині прибутку чи будь - які інші тенденції;
- впливають на дотримання договорів позики або інших договірних зобов'язань;
- збільшують розмір компенсації менеджменту чи пов'язані з незаконною угодою.

Цей перелік суттєвих помилок не є вичерпним. Кожну помилку потрібно досліджувати окремо, а кожну суттєву помилку виправляти, навіть якщо в сукупності вони не значно змінюють показники фінансової звітності.

Наприклад, помилкове збільшення доходів може компенсуватися помилковим збільшенням витрат, у результаті прибуток може змінюватися несуттєво. Незважаючи на це, помилково визнані доходи і витрати потрібно коректувати.

Бувають і зворотні ситуації, коли окрема помилка не є суттєвою, але їх сукупність призводить до значного відхилення якого-небудь показника. Тому при оцінці суттєвості необхідно визначати, як кілька помилок у сукупності впливають на підсумкові статті фінансової звітності.

Будь-яке навмисне спотворення прибутку компанії за допомогою незначних за величиною помилок говорить про їх суттєвості, незважаючи на їх незначні кількісні характеристики (Торіс 1 М).

Помилка в розрахунку показників сегмента, який, на думку керівництва, є важливим може визнаватися також суттєвою, незважаючи на порівняно незначні її розміри.

«Торіс 1 М» рекомендує звертати увагу на те, як окремі помилки минулих років впливають на звітність поточного періоду. Наприклад, несуттєві помилки можуть повторюватися протягом декількох років, накопичуватися, і в результаті призвести до суттєвого спотворення звітності. Тому, якщо в поточному періоді виявляється несуттєва помилка, потрібно оцінити, який ефект вона може мати в сукупності з подібними помилками попередніх періодів для даного періоду.

Приклад 2

У процесі підготовки річної фінансової звітності компанія оцінювала суттєвість некоректно нарахованих витрат у сумі 100 тис \$. Їх нарахування проводилося протягом п'яти років по \$ 20 тис. на рік. Компанія визначила, що величина помилки у звітному році становить \$ 20 тис., і визнала помилку несуттєвою. На думку Комісії з цінних паперів США, розмір помилки визначено неправильно. У даному випадку при її оцінці необхідно приймати до уваги не тільки величину помилки у звітному році, але і її розмір, визначений наростаючим підсумком. В такому випадку помилка в \$ 100 тис.

цілком може бути суттєвою і фінансову звітність компанії необхідно коригувати. Але оскільки коригування звітності поточного періоду зразу на всю суму, тобто на \$ 80 тис., може призвести до викривлення фінансової звітності, необхідно відкоригувати на відповідні суми фінансову звітність попередніх періодів.

При визначенні суттєвості необхідно враховувати вплив усіх чинників. Єдиного критерію суттєвості статті, що застосовується у всіх випадках, не існує. Статті, які є незначними в кількісному вираженні і визнані несуттєвими у звичайних, рутинних операціях, можуть бути суттєвими, якщо вони виникали при незвичайних обставинах (п. 123 FASB 2). В цьому випадку ще більш ретельніше необхідно вибирати кількісні та якісні критерії для оцінки її суттєвості.

Порядок визначення суттєвості статей закріплений в обліковій політиці. Він забезпечує необхідний для прийняття управлінських рішень рівень деталізації інформації. Наприклад, одним з критеріїв віднесення активів до основних засобів є вартість об'єкта. Рівнем суттєвості у даному випадку виступає вартість об'єкта (більше \$ 300). Що стосується витрат (собівартості та операційних витрат) таким критерієм для виділення статті є її частка в загальній сумі витрат (більше 5%). Відповідно до такої політики у звітності компанії у складі операційних витрат окремим рядком виділяються збутові і маркетингові витрати. У той же час аналітика ведеться і по дрібніших групах витрат і, якщо їх частка зростає, то вони будуть показуватися в звіті окремо.

У деяких випадках суттєвість визначається за характером даних. Наприклад, в даний час на ринку мобільних сервісів і контенту (сфера діяльності компанії «Yuefu I-Free») розвивається досить багато перспективних напрямків, але більшість з них знаходяться на початкових етапах виведення продуктів на ринок, і виручка від них невелика. Проте вони мають значний потенціал. У нашій компанії до них відноситься напрям «m-commerce» (так звана мобільна комерція - все, що пов'язано з платежами за допомогою мобільного телефону) і «i-FreeTV» (надання послуг телебачення

для мобільних телефонів). У фінансовій звітності виручку за цими напрямками ми показуємо окремо, незважаючи на те що вона не перевищує встановленого кількісного рівня (5%).

Приклади ситуацій, в яких повинні застосовуватися особливі кількісні критерії суттєвості:

1. Зміни в обліку. Якщо вони відбулися в період такого фінансового стану компанії, при якому існує ймовірність розірвання договорів та угод, то компанія повинна переглянути кількісні параметри оцінки суттєвості в бік зниження;
2. Стаття доходу, що покриває збиток. Якщо незначна стаття доходу перетворює збиток у прибуток або змінює існуючі тенденції;
3. Дані по прибутковості, у випадку її зростання. Така інформація є суттєвою і повинна бути розкрита у фінансовій звітності компанії;
4. Помилка в класифікації активів. Якщо така помилка зачіпає основні види активів і змінює співвідношення між оборотними і необоротними активами, то оцінка суттєвості переглядається;
5. Доходи, витрати, надходження та виплати, пов'язані з незвичайними обставинами. Суми, за звичайних обставин є занадто малими, щоб вимагалось їх розкриття і коригування, можуть визнаватися суттєвими, якщо вони виникають в результаті незвичайних угод або при настанні незвичайних обставин.

Висновок до розділу II

Головним критерієм деталізації інформації за статтями є їх суттєвість. Хочеться підкреслити, що суттєвість завжди визначається за сукупністю

кількісних і якісних параметрів. Тому її визначення не може бути зведене до фіксованого відсоткового значенням від одного показника.

Підготовку фінансової звітності не можна зводити до механічного заповнення готових шаблонів. У кожній компанії свої показники. Якщо звітність всіх організацій звести до єдиного шаблону, то вона перестане бути фінансовою звітністю в її класичному розумінні.

Мінфінівські методичні рекомендації щодо баз визначення кількісних критеріїв і відповідних порогів суттєвості - це лише рекомендації. Вони не мають нормативного характеру. Це означає, що менеджмент підприємства має повне право встановити інші бази та діапазони (як кількісні, так і якісні). Обмежувати думку керівництва в зазначеній царині можуть хіба що аудитори, які підтверджуватимуть достовірність звітності.

При визначенні суттєвості необхідно враховувати вплив усіх чинників. Єдиного критерію суттєвості статті, що застосовується у всіх випадках, не існує. Статті, які є незначними в кількісному вираженні і визнані несуттєвими у звичайних, рутинних операціях, можуть бути суттєвими, якщо вони виникали при незвичайних обставинах.

РОЗДІЛ III

ВИКОРИСТАННЯ СУТТЄВОСТІ В АУДИТІ

3.1. Концепція суттєвості помилок в аудиті

Слід зазначити, що проблемі суттєвості помилок в аудиті (з різним ступенем глибини) приділялося увагу у працях авторів як зарубіжних, так і вітчизняних наукових кіл: Адамс Р., Аренс Э.А., Лоббек Дж., Дефліз Ф.Л., Андреев В.Д., Бичкова СМ., Бутинець Ф.Ф., Василева Н.Е., Галасюк В.В., Пилипенко І.І., Редько О.Ю., Соколов В.Я., Суйц В.П., Сухарева Л.О., Терехов А.А., Чатиркін Е.М., Шеремет А.Д. і інші. Проте, в працях зазначених авторів не знайшли достатнього відображення проблеми оцінки суттєвості в аудиті з урахуванням сучасних умов господарювання. Більшість вітчизняних аудиторських фірм, впродовж свого існування на ринку

аудиторських послуг, питанню суттєвості помилок при проведенні аудиторської перевірки не приділяють уваги з причини або повного незрозуміння або ігнорування, що в свою чергу призводить до ототожнення підходів до проведення аудиту та ревізії, а саме аудитори забагато часу приділяють виявленню найбільш дрібних помилок, які не мають суттєвого значення для загальної достовірності фінансової звітності. Таким чином, постає нагальне питання, що ж необхідно розуміти під "суттєвістю" в аудиті?

Аналіз різних джерел, надав змогу дійти до висновку, що наведені визначення поняття "суттєвість" неоднакові за формою, однак тотожні за змістом трактування, наприклад:

- суттєвість - це ступінь пропущеної або неточно розкритої облікової інформації, що у сформованих обставинах породжує ймовірність того, що думка кваліфікованого фахівця, що покладається на цю інформацію, може змінитися від такого пропуску або неправильного відображення даних, яким він надає великого значення;
- суттєвість - це максимально припустимий розмір помилкової суми, що може бути відображена в оприлюдненій фінансовій звітності і розглядається як несуттєва, тобто така, що не вводить користувачів в оману;
- суттєвість - це наявність у фінансовій звітності помилки або пропуску, якщо в результаті цього користувач такої звітності буде дезорієнтований у прийнятті свого рішення або зазнає збитків.

Схематично коцепцію суттєвості в аудиті показано на рис. 3.1.

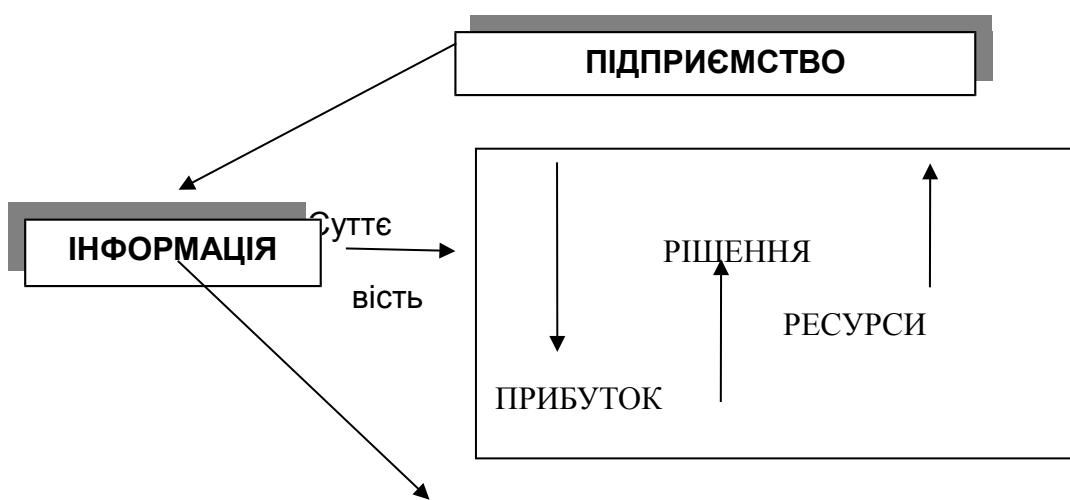

Рис. 3.1. Концепція суттєвості в аудиті

Суттєвість в аудиті виступає в трьох аспектах:

1. Як граничний розмір відхилення.
2. Як критерій вибору об'єкта й процедур його перевірки (при плануванні і при проведенні тестування).
3. Як фактор, що впливає на вибір виду аудиторського висновку.

Нормативне регулювання питання суттєвості в аудиті здійснюється на основі МСА 320 "Суттєвість в аудиті", де зазначено: "Інформація є суттєвою, якщо її пропуск або неправильне відображення можуть вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів. Суттєвість залежить від величини суми статті або значущості помилки, допущеної за певних обставинах у зв'язку з пропуском або неправильним відображенням. Таким чином, суттєвість скоріше виступає певним порогом або критерієм відсікання, а не основною якісною характеристикою, яка має бути притаманною інформації, щоб вона стала корисною".

Використання концепції суттєвості є невід'ємною частиною загальної методології, що визначає порядок здійснення аудиту фінансової звітності.

Головною метою аудиту фінансової звітності відповідно до МСА 200 є вираження думки аудитором про те, чи відповідає фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах нормативам, що регламентують порядок підготовки та подання фінансової звітності.

Вираз «у всіх суттєвих аспектах» повинен інформувати користувачів про те, що думка, виражена аудитором у його висновку, належить винятково

до суттєвої фінансової інформації. Поняття «суттєвість» важливе, оскільки жоден аудитор не може гарантувати цілковиту точність фінансової звітності.

Таким чином, суттєвість — одне з найважливіших понять аудиту, яке припускає, що аудитор не повинен, не може і ніколи не перевіряє всю діяльність підприємства, всю його звітність з точністю до одиниць.

Принцип суттєвості в аудиті є основою, свого роду гарантією, вирішення багатьох питань. Він формує логічну послідовність і взаємозв'язок між етапами аудиту, обсягом і змістом аудиторських процедур, оцінкою результатів зібраних аудиторських доказів і формою аудиторського висновку.

Актуальність і значимість принципу суттєвості в аудиторській діяльності пояснюються кількома причинами:

- по-перше, принцип суттєвості допускає не брати до уваги незначні характеристики, однак вся важлива інформація мусить бути розкрита у фінансовій звітності повністю;
- по-друге, принцип суттєвості дозволяє визначити вплив вартості окремих об'єктів бухгалтерського обліку на показники звітності, зокрема у сумі і структурі балансу, на фінансові результати. Отже, під час аудиторських процедур досліджуються ті бухгалтерські операції, які мають значний вплив на величину активів, пасивів та фінансових результатів;
- по-третє, і це головне, принцип суттєвості вимагає показати усю інформацію, яка важлива для користувачів. Це вимога стосується і до формування аудиторського висновку.

Аудиторський висновок, як і самі бухгалтерська (фінансова) звітність, адресовано різним користувачам: акціонерам, кредиторам, інвесторам, державним організаціям, і ін. Кожен із користувачів має власні інтереси, які визначають те, що важливо й суттєво у фінансовій звітності для ухвалення ними конкретних економічних рішень.

Отже, суттєвість фінансової звітності може визначатися кожним користувачем виходячи з його інтересів. Але кожен з них мусить бути

упевнений в значимості і достовірності представленої інформації, лише в цьому випадку вона може бути корисною для ухвалення обґрунтованих фінансових і управлінських рішень.

Принцип суттєвості необхідний, як в аудит так і у бухгалтерському обліку і звітності. У бухгалтерську (фінансову) звітність мають включатися показники, які необхідні для формування достовірного і повного уявлення про фінансовий стан підприємства і зміни в ньому. Разом з тим, недоцільно і неефективно включати у фінансові звіти інформацію, яка відволікає увагу користувача від важливих питань, тобто є несуттєвою.

Аналіз формулювань поняття «суттєвість» у бухгалтерському обліку та аудиті дозволяє зробити висновок про спільність концептуального підходу до оцінювання суттєвості з точки зору її впливу на економічні рішення користувачів. Проте слід відзначити й розбіжності у оцінці рівня суттєвості в аудиті та у бухгалтерській (фінансовій) звітності. Якщо в аудиті суттєвість оцінюється з погляду пропуску чи викривлення інформації та їхнього впливу на економічні рішення користувачів, то у звітності оцінюється сам факт розкриття чи не розкриття інформації. Оцінку суттєвості в аудиті здійснює аудитор, виходячи із своїх професійних суджень. Вирішення питання, чи є той чи інший показник суттєвим для фінансової звітності конкретної організації, залежить від оцінки показника, його характеру, конкретних обставин виникнення. Керівництво організації безпосередньо відповідальне за підготовку і помилкове сприйняття бухгалтерської (фінансової) звітності, воно самостійно оцінює рівень суттєвості показника.

З іншого боку, при формуванні бухгалтерської звітності мають бути виконані вимоги нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку, а саме:

- про розкриття у бухгалтерській (фінансовій) звітності інформації;
- про зміни в обліковій політиці, котрі вплинули чи здатних суттєво вплинути на фінансове становище;
- про рух коштів або про фінансові результати діяльності організації;

- про операції в іноземній валюті;
- про матеріально-виробничі запаси;
- про основні засоби;
- про доходи та витрати організації;
- про наслідки подій після звітної дати;
- про активи, капіталі, резервах і зобов'язаннях організації. Таке розкриття відбувається шляхом включення відповідних показників, таблиць, розшифровок у форми бухгалтерської (фінансової) звітності чи пояснювальну записку до неї.

Отже, при підготовці аудиторського висновку аудитор необхідно враховувати концепцію суттєвості з погляду стандартів і норм аудиту та принципів підготовки й розкриття показників фінансових звітів.

Розглядаючи суттєвість, аудитор повинен оцінювати час та обсяг роботи та потенційні наслідки суттєвих викривлень. Для цього, виходячи з положень МСА, на нашу думку аудитор повинен визначити:

1. Потенційних користувачів фінансової звітності та аудиторського висновку.
2. Предмет суттєвого викривлення.
3. Мінімальний розмір викривлення щодо предмету.
4. Загальний негативний ефект всіх виявлених викривлень.

Суттєвість в аудиті — це значною мірою ступінь прогнозу, за допомогою якого аудитор визначає, наскільки достатні, доречні і своєчасні зібрані ним аудиторські докази.

Певною мірою така впевненість має ґрунтуватися на знаннях аудитора про можливих користувачів інформації та рішеннях, які можуть прийматися на основі його висновків щодо перевіреної ним бухгалтерської звітності.

У різних груп економічних суб'єктів склад користувачів звітності і запропонованих ними вимог має певні відмінності. Так, акціонер може мати претензії до аудитора, якщо не зможе отримати очікувані дивіденди,

зважаючи на те, що реальний прибуток економічного суб'єкта за результатами року виявився відмінній від відображеного у звітності, яка підтверджена аудитором.

Банк, який видав економічному суб'єкту кредит, має право вважати роботу аудитора неякісною, якщо суб'єкт не буде взмозі повернути кредит, і показані в підтвердженій аудитором фінансовій звітності активи суб'єкта, покликані гарантувати повернення кредиту, насправді виявляться "дутими". Інвестор має право вважати роботу аудитора незадовільною, якщо економічний суб'єкт невдовзі після аудиту збанкрутував, у результаті цього інвестор втратив вкладені кошти. Адже аудитор був зобов'язаний помітити ознаки насування катастрофи і зазначити це у аудиторському висновку.

Користувачі фінансової звітності та аудиторського висновку різняться за своїм статусом і тому мають різноманітні інтереси до висновку і звітності. Основні з них можна певним чином систематизувати (див. табл. 3.1.).

Небхідно зауважити, що це не повний перелік інтересів користувачів, але найбільш поширений в сучасних умовах господарювання.

Таблиця 3.1.

ПРЕДМЕТ ІНТЕРЕСІВ КОРИСТУВАЧІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Користувачі	Суть предмету
Фіскальні органи	Правильність визначення об'єкта оподаткування. Своєчасність і повнота розрахунків по податках та платежах. Правильність ведення податкового обліку. Законність і легальність діяльності. Повнота і об'єктивність відображення господарських операцій та їх результатів.
Регуляторні органи	Відповідність форми та структури звітності встановленим нормативно-правовим вимогам, у тому числі галузевим. Оцінка встановлених коефіцієнтів /індикаторів/ фінансового стану. Достовірність і реальність операцій з статутним капіталом. Об'єктивність фінансового результату. Повнота і об'єктивність виплати дивідендів. Ефективність впровадження корпоративного управління. Легітимність емісій цінних паперів.
Наявні та потенційні інвестори	Достовірність фінансового результату. Рівень платоспроможності та ліквідності. Можливість безперервного функціонування. Ефективність фінансово-господарської діяльності. Реальність планів та прогнозів (бізнес - планів)
Кредитори	Ефективність фінансово-господарської діяльності. Рівень платоспроможності та ліквідності. Можливість повернення кредиту. Можливість безперервного функціонування. Реальність техніко-

	економічних обґрунтувань кредитних заявок. Реальність планів та прогнозів.
Прямі власники (засновники)	Достовірність фінансового результату. Доцільність та об'єктивність витрат. Можливість безперервного функціонування. Ефективність менеджменту. Досягнення мети (виконання прийнятих планів та програм). Відсутність зловживань, шахрайства та обману з боку персоналу.
Учасники (корпоративні власники-акціонери)	Достовірність фінансового результату. Величина прибутку. Сума дивідендів. Структура статутного капіталу. Можливість безперервного функціонування. Стратегічна інформація. Ефективність менеджменту та відсутність розкрадання майна та капіталу.

Предмет суттєвого викривлення може бути також досить різноманітним. На нашу думку, для вітчизняної практики його доцільно структурувати наступним чином (див. табл. 3.2).

В практичній діяльності постійно існує проблема визначення конкретного порогу і розміру суттєвості викривлення та її наступного впливу на фінансову звітність і на рішення її користувачів. Це аналогічно стосується і аудиторського висновку.

Таблиця 3.2.

ПРЕДМЕТ СУТТЄВОГО ВИКРИВЛЕННЯ

Предмет	Зміст викривлень
Господарський факт	Зміна економічної або правової суті господарського факту (бартер імітується як взаємозалік, крадіжка коштів з каси видається за господарські витрати, крадіжка безготівкових коштів імітується як авансові виплати третім особам, тощо). Недоцільність витрат обґрунтовується планом (кошторисом), наприклад щоквартально здійснюється ремонт службових приміщень. Отримання доходу фізичної особи за рахунок юридичної вуалюється безвідсотковим кредитом на довгостроковий період (наприклад, 25 років). Надання переваг та доходу керівництву списується на витрати юридичної особи (наприклад: охорона директора здійснюється за рахунок фірми не тільки під час виконання ним службових обов'язків (у робочому приміщенні), але і після цього (на дому, у вихідні дні) та поширюється на членів його сім'ї. Або керівник вищого органу управління користується у позаробочий час мобільним телефоном підвідомчої юридичної особи, яка повністю оплачує послугу оператора, а їх вартість в цілому відносить на власні витрати. Нелегітимність управлінських рішень менеджменту по руху грошових коштів або активів (наприклад без дозволу загальних зборів акціонерів ПАТ)

Первинні документи	Первинні документи, які використовуються та приймаються до обробки в обліку не мають доказової або юридичної сили. Мають місце підробки підписів або несанкціоновані виправлення. Складання фіктивних за змістом та суттю документів.
Клас рахунків бухобліку	МШП з аналітичного обліку переводяться до запасів матеріалів, орендовані основні засоби показуються як власні, проплати за третіх осіб видаються за довгострокові інвестиції або аванси. Вуалюються внутрішній рух коштів через " скорочення кореспонденцій" (Кд 311 - Дт. 901)
Твердження звітності	Активів на дату звітності не існує але у звітності вони показані. У звітному періоді ряд операцій не відбувалися але їх результати увійшли у результати звітного періоду. В наявності існує ряд не облікованих активів, придбаних за готівку, але в обліку вони не показані. Ряд витрати звітного періоду відбулися у попередньому періоді, тощо.
Форми звітності	Показники форм звітності не корелюють між собою. Окремі показники форм звітності не співпадають з даними Головної книги або реєстрів синтетичного обліку, тощо.

В аудиторській практиці обраний критерій суттєвості використовується так як показано на рисунку 3.2.

Між суттєвістю та аудиторським ризиком є взаємозв'язок, який носить зворотній характер, а саме - чим вищий рівень суттєвості, тим нижчий аудиторський ризик. Це твердження дано в МСА 320 (п.10).

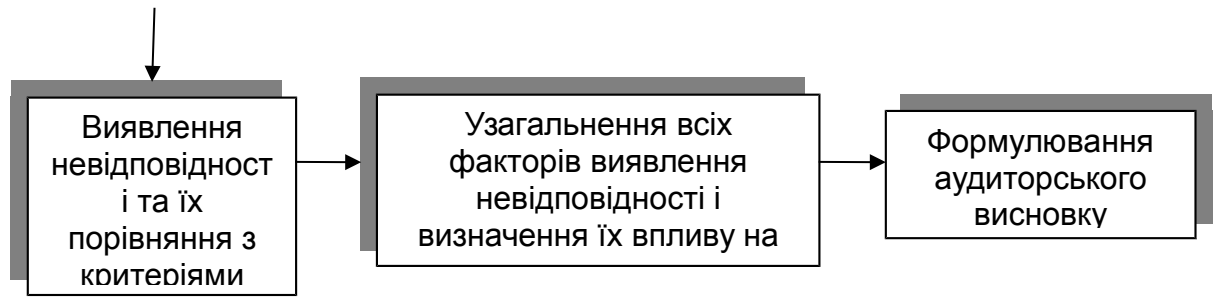

Рис. 3.2. Застосування критерію суттєвості в аудиторській практиці

Якщо аудитор, на основі свого професійного судження, після планування перевірки та конкретних аудиторських процедур визнав, що прийнятий рівень суттєвості нижчий, то в цьому випадку підвищується аудиторський ризик. Компенсувати це аудитор може наступним чином:

- ✓ Знизити рівень ризику контролю, якщо це можливо, і одночасно, підтвердити його зменшення додатковими або розширеними процедурами;
- ✓ Знизити ризик не виявлення шляхом зміни характеру, обсягу та часу запланованих процедур перевірки.

Визначення та встановлення рівня суттєвості – одне з найважливіших рішень, що приймаються аудитором. Воно потребує досить високого професіоналізму та досвіду. Міжнародні стандарти аудиту та зарубіжна практика вважають за необхідне документувати не тільки процедури аудиту, а і обґрунтовувати рішення аудитора щодо ризику, який базується на використанні критерію суттєвості. Це є позитивним фактом так як таке документування, серед якого є і розрахунки рівнів суттєвості, створює основу для контролю якості аудиту. Саме тому, проблема наукового обґрунтування методики оцінки суттєвості в аудиті набуває особливої актуальності.

Цією проблематикою займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема, такі як Аренс А., Андрєєв В. Д., Бутинець Ф. Ф., Лоббек Дж.,

Петрик О. А., Пилипенко І. І., Редько О. Ю, Сухарєва Л. О. та інші. Однак, проведені ними дослідження і отримані результати ще не в повній мірі вирішують проблему і не забезпечують все зростаючих потреб практики.

Суттєвість в аудиті це елемент організаційно-методичного механізму забезпечення процесу здійснення перевірки. Вона є основою для визначення концепції достовірності інформації, яка в кінцевому результаті подається користувачам через аудиторський висновок. Для цілей аудиту, під достовірністю економіко-управлінської інформації, розуміється не абсолютна точність даних, а такий ступінь їх точності, який дозволяє користувачеві інформації зробити на їх основі висновки про фінансовий і майновий стан підприємства, результати господарської діяльності та прийняти обґрунтовані рішення, що базуються на цих висновках.

В Україні вперше поняття «суттєва інформація» з'явилося в нормативно-правовому акті, який регламентував аудиторську діяльність в період з 1998 р. по 2003 р., а саме в ННА 11 «Суттєвість та її взаємозв'язок з ризиком аудиторської перевірки», відповідно до якого «інформація є суттєвою, якщо її відсутність або перекручення може вплинути на економічні рішення користувачів, які приймаються на підставі даних фінансової звітності підприємств» [44].

На законодавчому рівні суттєвість вперше згадується у 2006р., лише у визначенні поняття аудит [26]. Відповідно до МСА 320 «Суттєвість в аудиті» інформація є суттєвою...якщо її пропуск або неправильне відображення може вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів» [38, с. 510].

В американських стандартах фінансової звітності суттєвість визначається як величина пропуску, неточного або неправильного трактування факту бухгалтерської інформації, яка у світлі супутніх обставин робить ймовірним, що судження, зроблене на основі цієї інформації, могло б змінитися або на нього міг би вплинути неточний або неправильний факт [13].

Отже, враховуючи дане визначення, тільки користувач фінансових звітів має остаточне право визначити рівень суттєвості інформації. Але фінансова звітність має досить широке коло користувачів і кожний з них може мати різне уявлення про рівень суттєвості. Так, для акціонерів компанії суттєвою є інформація про результати фінансово-господарської діяльності підприємства, динаміку прибутку і реальності активів. Для потенційних інвесторів буде суттєвою інформація про фінансову стійкість підприємства, потенційні зміни попиту на вироблену продукцію, рентабельності вкладень і реальності інвестиційних проектів.

Тому в практичній аудиторській діяльності опиратися на думку користувачів не завжди можливо і доцільно.

У судовій американській практиці застосовується поняття "середній власник акцій", а у виданнях Американської асоціації аудиторів "інформований вкладник". В зв'язку з цим, комісія з цінних паперів і бірж США визначає суттєвість наступним чином: поняття «суттєвість» при застосуванні до вимоги подання інформації про будь-який об'єкт обмежує необхідну інформацію до тих питань, про які потрібно проінформувати середнього вкладника. Розробники російського аудиторського стандарту "Суттєвість та аудиторський ризик" використовують термін "кваліфікований користувач звітності". Під цим визначенням розуміється власник акцій, який повинен бути інформований, але при цьому не зобов'язаний глибоко розбиратися у фінансових звітах.

В Україні є вчені, які взагалі не згодні з використанням поняття «суттєвість». Так, Бутинець Ф.Ф. вказує, що: «Суттєвість в аудиті придумали малограмотні зарубіжні фахівці. Аудитор, який володіє технологією аудиторської перевірки, зобов'язаний виявити будь – які відхилення від норм, стандартів і правил та фіксувати їх в аудиторському звіті. Замовник сам дасть оцінку виявленим і відображеним в звіті фактам, він визначить їх суттєвість і значення для нього» [13, с. 302].

Проте, більшість науковців притримується іншої точки зору. Так, Редько О.Ю. для цілей вітчизняної аудиторської практики визначає суттєвість як виявлені аудитором невідповідності (кількісні або якісні) між фактичними та встановленими (законодавчо або внутрішньою регламентацією) значеннями параметрів предмету перевірки, які за своєю суттю або кількісними розмірами створюють потенційні негативні економічні чи правові загрози для об'єкта перевірки (відповідальної за інформацію сторони), персоналу управління, власника (власників) [66, с. 83].

В аудиторській практиці концепція суттєвості використовується наступним чином:

- 1) як основа для планування перевірки при визначенні важливих, нетипових, часто із помилками статей і рахунків, яким слід приділити особливу увагу;
- 2) як основа для оцінки зібраних аудиторських доказів;
- 3) як основа для прийняття рішення про тип аудиторського висновку.

Ймовірність виявлення аудитором суттєвої помилки залежить від багатьох чинників, а саме:

- оцінки ймовірності наявності суттєвої помилки як керівництвом, так і самим аудитором;
- обмеження за часом і вартістю перевірки;
- ступеня незалежності аудитора;
- надії клієнта, що аудитор виявить помилку;
- довіри аудитора системі внутрішнього контролю клієнта;
- прийнятої на підприємстві облікової політики та її відповідності діючим нормативним вимогам.

Визначення суттєвості проводиться на етапі планування, тому що саме на цьому етапі визначається стратегія аудиторської перевірки. В зв'язку з цим, необхідно сфокусувати увагу аудитора на найважливіших аспектах фінансової звітності, оскільки рівень суттєвості безпосередньо впливає на

обсяг майбутньої роботи і висновки, які необхідно зробити за наслідками аудиту.

Хоча спеціальний порядок визначення планованого рівня суттєвості не регламентований можна встановити певні правила оцінки рівня суттєвості при плануванні перевірки.

Для розрахунку планового рівня суттєвості можна вибрати три категорії показників:

- рахунки бухгалтерського обліку;
- статті балансу;
- показники бухгалтерської звітності.

При цьому можуть використовуватися як базові показники даного року, так і усереднені показники попередніх років.

Характеризуючи рахунки бухгалтерського обліку, відзначимо, що важливим для визначення рівня суттєвості є виокремлення значимих рахунків або їх груп. Такими, в першу чергу, є рахунки, які містять помилки, що можуть впливати на формування фінансової звітності.

Критеріями віднесення рахунків до значимих є:

- наявність залишку, що перевищує допустиму помилку;
- великий оборот за рахунком протягом звітного періоду;
- наявність незвичайних проводок.

З іншого боку, практикуючі аудиторі визначають заплановану межу суттєвості помилки звітності як сумарне значення меж суттєвості, встановлених щодо значимих статей бухгалтерського балансу. При визначенні останніх, враховуються такі чинники:

- загальне значення аудиторського ризику (що вищий ризик, тим нижче встановлюються поріг суттєвості, отже, зростає обсяг вибірки і знижуються ризики помилки під час проведення аудиту);

- абсолютне значення статті (зі збільшенням частки статті у валюті балансу стандартний поріг суттєвості, який становить 5-10%, знижується);
- необхідна глибина перевірки статті (за рахунками, які вимагають більш детальної перевірки, стандартний поріг суттєвості знижується);
- планові трудовитрати часу на перевірку статті (чим нижчий плановий поріг суттєвості, тим більший обсяг перевірки і тим більше необхідно коштів для її проведення).

Разом з тим, для визначення значимості рахунків використовується інформація, яка зібрана на попередніх етапах аудиторської перевірки.

Джерела інформації, пов'язані з значимими рахунками, можна класифікувати так:

- документи, які містять суб'єктивні оцінки персоналу клієнта (наприклад, розмір резерву сумнівних боргів);
- документи, пов'язані з ручною обробкою даних, які представляють детальну інформацію по фінансово-господарських операціях, зазвичай розкритих в бухгалтерських регістрах (наприклад, записи про дебіторську чи кредиторську заборгованість, руху готівки, розрахунках із персоналом, основних засобах тощо.);
- документи, пов'язані з нетрадиційної обробкою даних, до яких належать документи по операціях, які здійснюються не постійно (наприклад, інвентаризаційні описи, розрахунки амортизаційних відрахувань та інших.).

Так, вважається, що якщо дана операція здійснюється і відображається в обліку щоденно, то імовірність значимих помилок в такій інформації є невеликою. І, навпаки, якщо в обліку робилися якісь розрахунки (тобто

досить висока суб'єктивність оцінки), то це призводить до збільшення можливості виникнення помилок.

Критерій суттєвості визначається як до звітності в цілому (сумарна похибка), так і до значимих статей бухгалтерського балансу. Визначення значущих, або істотних для перевірки статей впливає з вибіркової природи проведення аудиту. Дійсно, перевірити операції за звітний період по всіх рахунках бухгалтерського обліку з однаковою ретельністю навряд чи можливо, і так само навряд чи необхідно. При визначенні суттєвих статей балансу приймаються до уваги як кількісні, так і якісні параметри. (Для уникнення подвійності понять надалі суттєві статті бухгалтерського балансу будемо називати значимими, а критерій їх достовірності - істотно.)

В якості кількісного параметра перш за все використовується абсолютне значення оборотів і сальдо конкретного рахунку бухгалтерського балансу, або їхня частка в загальному підсумку оборотів або валюті балансу. При визначенні значимості враховується також і якість статті балансу, або її зміст. Наприклад, при однаковому сумовому вираженні стаття "Каса" може бути визнана суттєвою, а стаття "Витрати майбутніх періодів" ні. При цьому аудитор буде виходити з того, що ймовірність помилки на рахунках готівкових грошових коштів вище, в силу можливості махінацій персоналу.

Застосування критеріїв суттєвості до рахунків балансу ускладнюється наступними моментами:

- 1) аудитори припускають, що одні рахунки містять більше помилок, ніж інші,
- 2) необхідно враховувати як применшення, так і перебільшення даних
- 3) витрати на аудит повинні бути співставні з критеріями суттєвості.

При визначенні рівня суттєвості слід звертати увагу на такі чинники, як:

- ✓ абсолютна величина помилки (в різних умовах вона може бути або допустимою, або недопустимою);

- ✓ відносна величина помилки (відношення ймовірної помилки до базової величини, за яку обирається: прибуток, сума активів, сума поточних активів та ін.);
- ✓ значущість та економічний зміст конкретної статті фінансової звітності, щодо якої визначається суттєвість;
- ✓ масштаби господарської діяльності підприємства;
- ✓ мета проведення аудиту та сподівання користувачів інформації;
- ✓ можливість подальшого функціонування підприємства та ін.

Отже, сьогодні проблема оцінки суттєвості в аудиті придбала особливу актуальність у зв'язку з необхідністю застосування в аудиторській практиці Міжнародних стандартів аудиту та проходження зовнішнього контролю за створенням системи контролю якості на рівні аудиторської фірми.

3.2. Проблема визначення суттєвої помилки в аудиті

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні аудит привертає до себе особливу увагу науковців. Аудиторський висновок розрахований на широке коло користувачів і має кілька видів (згідно МСА № 700 «Аудиторський висновок про фінансову звітність» - безумовно-позитивний, умовно-позитивний, негативний), залежно від стану фінансової звітності підприємства. Згідно стандартів аудиту та етики «МСА треба застосовувати тільки до суттєвих аспектів» [80]. Тому на вид аудиторського висновку впливає рівень суттєвої помилки, який буде прийнятий аудитором під час перевірки.

Згідно з МСА № 320 на суттєвість можуть впливати законодавчі й нормативні вимоги, а також фактори, що стосуються сальдо окремих рахунків фінансових звітів і взаємозв'язків між ними [80] Більшість підприємців при замовленні аудиторської перевірки цікавлять саме помилки щодо податкових

розрахунків, так як саме вони можуть спричинити фінансові санкції. Так, згідно Податкового кодексу України у разі якщо контролюючий орган самостійно визначає суми зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток платника податків - тягне за собою накладення на платника податків штрафу в розмірі 25 відсотків неправомірно заявленої суми від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток [102]. На сьогодні проблемою є той факт, що науковці при розробці критеріїв суттєвості для різних розділів звітності та статей балансу не враховують їх взаємозв'язок та вплив на результативний показник – оподатковуваний та чистий прибуток підприємства.

Багато науковців виражають вірну думку, що не можна застосовувати один критерій суттєвості до всіх статей балансу. Ними розроблено безліч підходів щодо визначення порогу суттєвості стосовно різних розділів фінансової звітності.

Так, Н.М. Проскуріна пропонує для оцінки суттєвості помилок в аудиті наступний критерій: помилка вважається суттєвою, якщо її величина перевищує 5% підсумку балансу [63].

Рекомендації по визначенню рівня суттєвості в аудиті (ст. 28) республіки Білорусь містять розрахунок рівня суттєвості за середнім значенням базових показників, які визначаються встановленим відсотком від базових величин, які називаються критичними компонентами бухгалтерської (фінансової) звітності. В основу методу покладено стандартний підхід, згідно якого вважаються несуттєвими сумарні викривлення, що містяться у бухгалтерській звітності, якщо вони складають: – 5 % балансового прибутку, – 2 % виручки (без ПДВ), – 2 % валюти балансу, – 10 % власного капіталу, – 2 % загальних витрат.

В США и Великобританії немає загальноприйнятої методики щодо визначення рівня суттєвості і максимально допустимої помилки. Методики, які рекомендуються, значно відрізняються одна від одної.

Єдиною країною, де керівні матеріали по визначенню суттєвості включено до стандартів аудиту, є Австралія. Її стандарти містять такі межі суттєвої помилки:

- ✓ відхилення значення важливого показника на 10 % і більше розглядається як суттєве за відсутності доведення зворотної думки;
- ✓ відхилення, яке знаходиться в межах між 5 та 10 %, може бути оцінене як суттєве на думку аудитора;
- ✓ відхилення, менше ніж 5 % є несуттєвим [104].

На думку Шешукової Т.Г., критерії суттєвості мають наступні значення (у %):

- ✓ фінансовий результат діяльності: від 5 до 10;
- ✓ оборотні кошти: від 5 до 10;
- ✓ валюта балансу (всього активів): від 3 до 6;
- ✓ короткострокові зобов'язання: від 5 до 10 [89].

Проскуріна Н.М. пропонує на основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду для оцінки суттєвості помилок в аудиті наступні критерії:

- ✓ помилка вважається суттєвою, якщо її величина перевищує 5 % підсумку балансу;
- ✓ помилка вважається суттєвою, якщо вона допущена по значній, важливій статті звітності;
- ✓ помилка вважається суттєвою, якщо внаслідок допущеної помилки прибуток перетворюється в збиток, і навпаки;
- ✓ помилка вважається суттєвою, якщо через помилку активи підприємства перевищують його пасиви;
- ✓ помилка вважається суттєвою, якщо в допущеної помилки (незалежно від її значення) у користувачів фінансової звітності спотворюється уявлення про тенденції розвитку підприємства, які склалися на дату звітності [63].

Авторами [81, с.69] пропонується для окремих видів доходів та витрат порогом суттєвості вважати 2 %.

Продемонструємо на простому прикладі вплив помилки у сумі доходів підприємства на суму чистого прибутку (табл.3.3.).

Таблиця 3.3.

Вплив помилки у сумі доходів підприємства на суму чистого прибутку

№ з/п	Доходи, тис. грн.	Помилка, (%)	Витрати, тис. грн.	Прибуток, що підлягає оподаткуванню тис. грн.	Податок з прибутку (умовно 25%), тис. грн.	Помилка (%)	Чистий прибуток, тис. грн.	Помилка (%)
1	100	0	80	20	5	0	15	0
2	98	2	80	18	4,5	10	13,5	10

Нехай у першому варіанті приведено суму доходів та витрат підприємства, обрахованих вірно, а у другому - помилка у сумі доходу підприємства, виявлена аудитором, становить 2 % (як і пропонується вищевказаними авторами).

З табл. 3.3 бачимо, що встановлена аудитором сума помилки для доходів підприємства у розмірі 2 % призвела до збільшення помилки у сумі чистого прибутку на 10 %. Якщо за допустиму помилку взяти 5 % від оподаткованого прибутку, вона складе 1 тис. грн. Вирахувана помилка перевищила допустиму і склала 1, 5 тис. грн.

І хоча прибуток не перетворився у збиток внаслідок допущеної помилки, її не можна вважати несуттєвою, так як було занижено податок на прибуток, що призведе до сплати штрафних санкцій згідно Податкового кодексу України.

Критерії, запропоновані Проскуріною Н.М. [63], необхідно доповнити наступним: помилка вважається суттєвою, якщо внаслідок допущеної помилки сума прибутку спотворюється та спричиняє сплату штрафних санкцій.

Таким чином, необхідно при визначенні суми суттєвості брати до уваги вплив кожної конкретної статті балансу на суму податків, які сплачує підприємство. Адже кожен підприємець запрошує аудитора, насамперед, з метою уникнення штрафних санкцій щодо податкових платежів.

Визначаючи межу суттєвості помилок, необхідно враховувати те, що МСА не зобов'язують аудиторів підтверджувати абсолютну точність фінансової звітності та не ставлять за мету виявлення помилок. Це означає, що за наслідками аудиту, в аудиторському висновку, не може бути висловлена незалежна професійна думка, щодо достовірності фінансової звітності з точністю ані до 1 грн. ані до 1 тис. грн. За результатами аудиту складається висновок (безумовно-позитивний або модифкований), в якому виказується думка аудиторів, щодо того чи фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах достовірно й повно розкриває фінансову інформацію про активи, зобов'язання, власний капітал підприємства відповідно до концептуальної основи її складання.

В сучасній теорії аудиту виділяють три основних рівні суттєвості помилок (рис 3.3.):

За наведеною класифікацією, на нашу думку, до уваги необхідно брати лише помилки другого й третього рівнів.

Рис. 3.3. - Рівні суттєвості помилок

Приклад 2 рівня. Наприклад, інформація про наявність суттєвої неточності в обліку товарних запасів може вплинути на користувача і визначити його рішення про надання грошової позики компанії. Але наявність неточності в обліку товарних запасів ще не свідчить про те, що облік грошових коштів, дебіторської заборгованості та інші елементи фінансової звітності, а також фінансова звітність в цілому суттєво невірні.

Аудитору для того щоб ухвалити рішення щодо ступеня суттєвості тієї чи іншої помилки повинен оцінити можливу ступінь її впливу на фінансову звітність. Уявімо собі, що аудитор не може прийти до певної думки про те, чи достатньо об'єктивно відображені в обліку товарно-матеріальні запаси так як неточність в обліку товарно-матеріальних запасів впливає на дані інших рахунків і на звітні підсумки. Тоді аудитор повинен оцінити суттєвість сукупного ефекту впливу цієї неточності на загальну суму поточних активів (оборотних коштів), на загальний обсяг активів, на собівартість і податкові платежі, а також на чистий прибуток.

Коли аудитор приходять до думки, що неточність є суттєвою, але не робить вирішального впливу на фінансову звітність в цілому, доречно надати висновок із застереженнями. У такому випадку в абзаці-думці з'явиться застереження, що вводиться фразою "за винятком".

Щодо 3 рівня помилок то, повертаючись до попереднього прикладу, можна сказати, що якщо сальдо по товарно-матеріальних запасах має велику питому вагу в валюті балансу, то більша неточність може виявитися настільки суттєвою, що аудитор у своєму висновку повинен буде висловити думку про

те, що фінансова звітність в цілому не може розглядатися як така, що об'єктивно відбиває стан справ. При найвищому рівні суттєвості аудитор залежно від наявних умов повинен або відмовитися від висловлення думки, або представити негативний висновок.

Визначаючи найвищий ступінь суттєвості, необхідно з'ясувати, до якої міри така виняткова ситуація впливає на різні статті фінансової звітності. Це зазвичай називається ступенем поширеності неточності. Неправильне відображення сальдо по рахунках грошових коштів та дебіторів впливає тільки на ці рахунки і тому не є поширеним. Навпаки, суттєву помилку при обліку обсягу реалізації - вищий ступінь розповсюдження неточності, оскільки впливає не тільки на власний обсяг реалізації, але й на сальдо дебіторів, суму податкових платежів, реінвестований прибуток, які у свою чергу впливають на оборотні кошти, повну величину активів, поточні зобов'язання та їх загальну величину, на рахунок капіталу, чистий прибуток.

У міру підвищення ступеня поширеності помилок у клієнта збільшується і необхідність подання аудитором саме негативного висновку, а не висновку із застереженнями. Наприклад, аудитор приходить висновку, що неправильне відображення сальдо по рахунках грошових коштів та дебіторів (тобто якщо виникнення дебіторської заборгованості відображено як отримання грошових коштів або навпаки) повинно спричинити за собою подання висновку із застереженнями, тому що ця помилка є суттєвою. Проте помилка на ту ж суму в обсязі реалізації може призвести до подання негативного висновку в зв'язку з високим ступенем поширеності.

Незалежно від того, про яку суму йдеться, необхідно представити відмову від висловлення думки, якщо за критеріями "Кодексу професійної етики" має місце відсутність незалежності. Ці суворі правила показують, наскільки незалежність важлива для аудитора. Тому будь-які обмеження незалежності вважаються надзвичайно суттєвими.

При цьому доцільно враховувати важливість, матеріальність кожної статті, її вплив на достовірність звітності, роль у процесі прийняття

управлінських рішень. Наприклад, помилки за статтями оборотних активів і короткострокових зобов'язань є більше значними в порівнянні з помилками за статтями капіталу або довгострокових зобов'язань, оскільки перші визначають рівень ліквідності підприємства. Звідси межа суттєвості помилок за поточними активами і зобов'язаннями може бути набагато нижче в порівнянні з іншими статтями. Для досягнення досить низького рівня суттєвості, необхідно виконати значно більшу кількість аудиторських процедур, чим при запланованому високому рівні суттєвості помилок.

На рішення користувача може вплинути і характер помилки, що міститься у звітності. Можна виділити наступні аспекти помилок, відношення до яких буде особливим:

1. Господарська операція є незаконною або носить шахрайський характер.
2. Помилка може істотно вплинути в майбутньому звітному періоді, хоча зараз вона несуттєва.
3. Помилка може "психологічно" впливати (наприклад, відображення в обліку невеликого доходу замість невеликих збитків або ж позитивний замість негативного результат за овердрафтом).
4. Помилка може бути важливою з точки зору можливих наслідків, пов'язаних з обов'язками по контрактах (наприклад, нездатність дотримуватися обмеження, що накладаються на залучення позикових коштів, може призвести до відмови в наданні важливої позики).

Суттєвість помилки варто визначити на початку аудиту, до його планування, а після цього з урахуванням встановленої межі суттєвості й величини аудиторського ризику підходити до розробки плану і програми аудиту, здійснити необхідні аудиторські процедури, зібрати достатні і відповідні аудиторські докази, скласти аудиторський звіт і висновок.

На сьогоднішній день питання чи має аудитор погоджувати з підприємством рівень суттєвості є спірним. Ми переконані, що - ні і

пояснюємо це тим, що тільки аудитори (аудиторська фірма) відповідає за якість і наслідки аудиторської перевірки. На основі оціненої суттєвості визначається рівень аудиторського ризику, кількість і види аудиторських процедур, порядок проведення аудита.

3.3. Аналіз методів оцінки суттєвості помилок в аудиті

Суттєвість, її розмір або якісні характеристики, є результатом особистого професійного судження аудитора. Саме тому стандарти не містять конкретної методики оцінки суттєвості. Проте вони надають рекомендації, які повинен враховувати аудитор, коли приймає рішення щодо суттєвості. Кожна аудиторська фірма повинна мати власні внутрішні стандарти (методику), за допомогою яких проводиться оцінка суттєвості під час здійснення аудиторської перевірки. Така методика є своєрідним "ноу-хау" і втілює накопичений практичний досвід роботи.

Розмежування двох станів звітності, котрі називають достовірними і недостовірними, лежать у області суб'єктивних професійних суджень аудитора. Однак при цьому слід пам'ятати, що посилання на професійне судження аудитора не повинні трактуватися як невизначеність та свобода дій, вони мають асоціюватися із підвищеною відповідальністю аудитора за прийняте їм рішення через брак можливості спиратися на інструктивний зміст стандартів.

Під професійним судженням часто прийнято розуміти якийсь експертний метод оцінки, який базується на недостатньо формалізованих діях та процедурах, або вибір з наявних варіантів за відсутності очевидних аргументів для однозначного вибору.

Професійне судження виконує дві основні функції:

- 1) підтримку прийняття рішень щодо організації та здійсненню процесу аудиту у межах існуючого понятійного і методологічного арсеналу;
- 2) рішення практичних проблем, що можуть виникати у зв'язку із існуванням прогалин в нормативно-правових документах і носять методологічний характер.

Професійне судження має спірні якісні характеристики. Як частина практичної діяльності, воно вибудовує вирішення конкретних завдань з наявних у арсеналі понять і введення нових. У разі протиріч, судження звертається до більш фундаментального поняття; з наявної системи приймається відповідна частина правил, тоді як від інших правил доводиться умотивовано відмовитися. Однак, такий спосіб вирішення питань методом виключення неповноцінних елементів чи їх заміною на інші є неприйнятним для ключових елементів і фундаментальних понять. Отже, аудитор виносить не стільки обгрунтоване, скільки вимушене рішення.

При оцінці суттєвості переслідуються наступні цілі:

- визначення прийняттого рівня викривлень у фінансовій звітності;
- оцінка обсягу майбутнього аудиту;
- оцінка наслідків виявлених викривлень.

При визначенні прийняттого рівня викривлень у фінансовій звітності керуються наступним: якщо виявлені викривлення по своїй величині дорівнює або перевищують рівень суттєвості, є всі підстави вважати, що фінансова звітність економічного суб'єкта недостовірна; якщо виявлені викривлення не перевищують рівень суттєвості, то є підстави вважати, що фінансова звітність достовірна і дані викривлення не впливають на достовірність цієї звітності. Слід одразу зазначити, що в даному випадку мова йде про суму всіх виявлених викривлень.

Усі виявлені під час аудиту викривлення, що перевищили рівень суттєвості, повинні бути представлені у листі-рекомендації керівництву економічного суб'єкта у вигляді виправних провадок. Оцінка наслідків

виявлених викривлень проводиться через призму того наскільки сильно зміниться фінансова звітність суб'єкта господарювання при внесенні до неї відповідних виправлень.

Процес оцінки суттєвості проводиться постійно і присутній на всіх етапах здійснення аудиту, починаючи з укладання договору і завершуючи проведення заключних процедур і формування аудиторської думки.

Використання аудиторами концепції суттєвості схематично можна показати на рис. 3.4.

Етап планування	Основа для планування перевірки, зокрема при визначенні важливих, але нетипових помилкових статей і рахунків, яким потрібно приділити особливу увагу	Для визначення характеру, строків і обсягу аудиторських процедур
Процес проведення аудиторських процедур	Основа оцінки зібраних аудиторських доказів	
Етап завершення аудиту	Основа для прийняття рішення про тип аудиторського висновку	Для оцінки наслідків перекручень

Рис .3.4. Порядок використання аудиторами концепції суттєвості

Необхідно відзначити, що рівень суттєвості залежить від галузі діяльності, розміру підприємства, суми прибутку до оподаткування, вартості оборотних коштів та валюти балансу, кредиторської заборгованості, особливих статей балансу тощо. Значення рівня суттєвості повинно обов'язково відображатися в загальному плані аудиту. В процесі проведення аудиту і складання висновку показник рівня суттєвості повинен постійно оцінюватися і при потребі переглядатися.

Ймовірність виявлення або не виявлення аудитором суттєвих перекручень залежить від багатьох факторів (див. рис. 3.5).

Базовою посилкою концепції оцінки суттєвості є те, що викривлення, які можуть містити фінансові звіти, за своїм характером можуть бути кількісними та якісними. Наприклад, якщо значення показника собівартості реалізованої продукції у Звіті про фінансовий стан відхиляється від облікових

даних на певну величину, то в такому випадку мова йде про кількісну оцінку суттєвості відхилення.

Прикладами якісних викривлень можуть бути недостатній або невідповідний опис облікової політики. Тобто, коли існує ймовірність того, що користувач фінансових звітів буде введений в оману таким описом. Також, коли є факт ненадання інформації про порушення нормативних вимог, тоді існує ймовірність того, що наступне застосування нормативних обмежень суттєво може знизити операційні можливості.

Наприклад, підприємство в обліковій політиці передбачило застосування податкового методу нарахування амортизації. Можливість його застосування дозволяється діючими в Україні стандартами. Однак, стало відомо, що основні фонди, які використовуються підприємством, знаходяться під значним впливом факторів морального зносу (наприклад, комп'ютерна техніка). Отже, незважаючи на те, що амортизація основних засобів буде нараховуватись у відповідності до прийнятої облікової політики і начебто перекручень показники звітності не містять, оцінка нарахованої амортизації не буде відповідати реальному характеру використання відповідної групи активів. Так як, в таких випадках більш доречним буде застосування прискорених методів нарахування амортизації.

Фактори, які впливають на ймовірне не виявлення суттєвих викривлень			
--	--	--	--

Обмеження по часу та вартості перевірки	«очікування» клієнта, якщо аудитор виявить помилку	ступінь незалежності аудитора і його сумлінності	Довіра аудитора до системи внутрішнього контролю
---	---	---	---

оцінка ймовірності наявності суттєвої помилки як керівництвом, так і самим аудитором

кількісні

**СУТТЄВІ
ВИКРИВЛЕННЯ**

якісні

ознаки застосування суттєвості

діяльність
підприємства в
цілому

окремі господарські
операції та об'єкто
обліку

статті фінансової
звітності

Рис 3.5. Фактори впливу на виявлення (не виявлення) суттєвих викривлень

Якісні викривлення у фінансових звітах можуть виникати, як було зазначено вище, і в наслідок неповного подання чи розкриття інформації. Наприклад, 78% дебіторської заборгованості покупців відноситься до одного підприємства. Це означає, що у випадку його неплатоспроможності може значно погіршитися фінансова стабільність підприємства-постачальника. В такому випадку, цей факт обов'язково повинен бути розкритим у примітках до Звіту про фінансовий стан. Не виконання цієї вимоги може призвести до того, що користувач, користуючись такою інформацією, може зробити для себе неправильний висновок щодо реального фінансового стану і рівня платоспроможності підприємства-постачальника.

Необхідно відзначити, що будь-яке якісне викривлення у поданні інформації у фінансових звітах приведе в кінцевому результаті до наслідку, який можна буде оцінити кількісно.

Крім того, необхідно відзначити, що поняттю «суттєвість» притаманний значний суб'єктивізм: те, що один аудитор вважає суттєвим, інший оцінить як незначне. Проте точно визначити межу суттєвості неможливо у зв'язку з недоліком можливостей вимірів у бухгалтерській справі й обмежень щодо процесу і технології аудиторської перевірки.

Отже, аудитор повинен дослідити облікову політику підприємства і проаналізувати підходи, які використовуються ним для оцінки суттєвості в процесі складання фінансових звітів. Це необхідно для того щоб мати підґрунтя для формування власної оцінки визначення суттєвої помилки.

Порівнюючи потенційні помилки з базисом, аудитор повинен уважно переглянути всі рахунки, на які вплинула виявлена неточність (тобто йому треба визначити ступінь поширеності цієї неточності). Наприклад, важливо звернути увагу на те, як впливає заниження оцінки товарно-матеріальних запасів на суму податкових платежів.

Прийнято вважати, що викривлення є суттєвим, якщо воно змінює фінансовий результат на протилежний. У цьому випадку аудитор повинен бути особливо уважним. Він може виявити одну несуттєву помилку, про яку не буде зазначати в аудиторському висновку і відповідно, надасть користувачеві умовно-позитивний висновок. А, насправді, в бухгалтерській звітності є декілька подібних помилок, які в сумі будуть суттєвим. Отже, аудитор склав неправильний висновок, що може призвести до втрати ним репутації і накладення на нього відповідних моральних або навіть матеріальних стягнень.

Аудитору необхідно розглядати суттєвість як на рівні фінансових звітів в цілому, так і щодо сальдо окремих рахунків, класів операцій та інформації, що розкривається. На суттєвість можуть впливати вимоги законодавчих і нормативних актів, а також фактори, що впливають на сальдо окремих

рахунків фінансових звітів і взаємозв'язків між ними. У результаті можна отримати різні рівні суттєвості залежно від досліджуваного аспекту фінансових звітів.

Складність процесу оцінки суттєвості встановлених викривлень полягає в тому, що встановлені в процесі аудиту викривлення пов'язані зі значенням окремих показників чи змістом інформації, а висновок аудитор повинен зробити для всієї звітності в цілому.

Часом трапляється так, що окремі статті фінансової звітності є недостатньо точні. Проте це не може слугувати причиною висновку, що звітність в цілому недостовірна або об'єктивно не відображає фінансовий стан підприємства. Такі неточності можуть призвести до помилок у розрахунках (собівартості запасів, що вибувають) або показників які є оціночними(наприклад, термін амортизації основних засобів, метод списання запасів, безнадійна дебіторська заборгованість). Неточності, виявлені аудитором, повинні бути скориговані у звітності.

Правда, слід зазначити, що існують випадки, коли клієнти не відразу вносять виправлення у звітність або не вносять їх взагалі.

Аудитори можуть залишати без уваги деякі неточності у фінансовій звітності, якщо:

- ✓ помилки та неточності незначні, не впливають на рішення користувачів фінансових звітів і не є суттєвими;
- ✓ витрати на виявлення і виправлення незначних помилок занадто великі;
- ✓ час, витрачений на виявлення і виправлення помилок, може відстрочити публікацію фінансової звітності.

Таким чином, аудитор припускає, що облікові показники не є абсолютно точними, але при цьому прагне довести, що фінансова звітність у цілому є достовірною.

У більшості країн, у тому числі в Україні, не існує єдиних правил і підходів до визначення рівня суттєвості. Однак, як свідчить практичний

досвід, найчастіше при оцінці суттєвості помилок застосовують два основних підходи: індуктивний і дедуктивний:

Методичні прийоми визначення суттєвості в аудиторській практиці показано на рисунку 3.6.

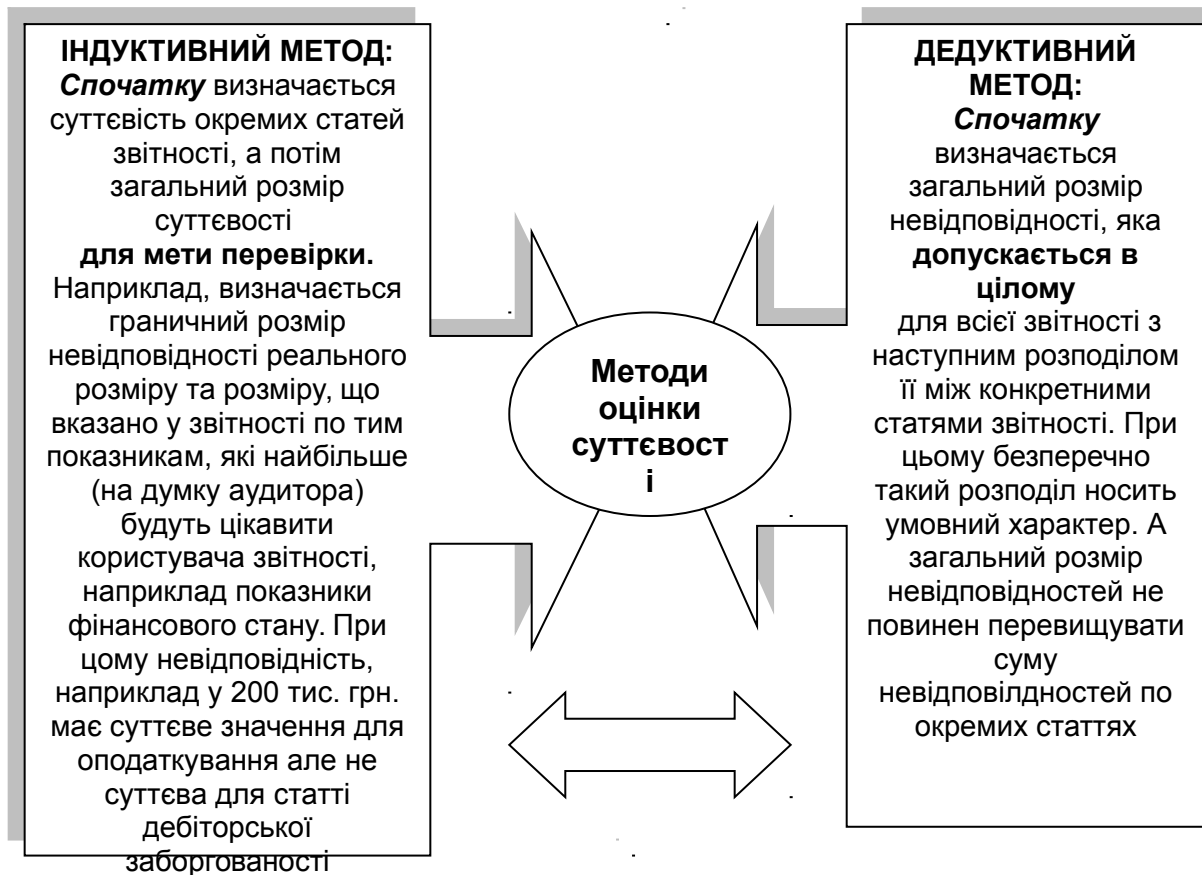

Рис. 3.6. Методичні прийоми визначення суттєвості в аудиторській практиці

Недоліком розглянутих прийомів встановлення рівня суттєвості є ігнорування того факту, що між рівнем суттєвості і аудиторським ризиком є зворотна залежність: чим вищий рівень суттєвості, тим нижчий загальний аудиторський ризик та навпаки.

На дану залежність чинить негативний вплив характер, час і рівень аудиторських процедур. При плануванні аудитор проводить оцінку суттєвості щодо рахунків бухгалтерського обліку, тому ми вважаємо, що аудитору необхідно встановлювати рівень суттєвості у взаємозв'язку з ризиком системи обліку. Слід зазначити, що саме факт перевірки системи обліку дозволяє

визначити наявність ймовірних помилок, і відхилень у бухгалтерській звітності. Оскільки, оцінка стану контрольного середовища і регулярності аудиторських процедур для підприємства слугує аудитору основою планування ступеня детальності і вибіркості проведення аудиторських процедур.

Як було зазначено вище, кількісне значення суттєвості може визначатися за допомогою абсолютних і відносних показників.

Абсолютні показники застосовуються досить рідко. Причиною цього є те, що практично не можливо встановити єдине значення виражене у грошовому виразі, як універсальну попередню оцінку суттєвості для всіх показників звітності і всіх клієнтів аудиторської фірми. Тому серед кількісних підходів до оцінки суттєвості найбільше поширення набуло застосування відносних показників.

Гранична сума суттєвої помилки (абсолютне значення суттєвості), яка використовується аудитором для перевірки конкретного комплексу фінансових звітів, розраховується як відсоток від загальної суми визначеного для відповідного підприємства базового показника. Це можуть бути: активи в цілому або підсумок оборотних активів, підсумок власних оборотних активів, або акціонерний капітал.

Наприклад: для фондомістких підприємств це може бути підсумок необоротних активів; для торговельних підприємств - підсумок оборотних активів.

Відносно базового показника розраховується загальна суттєвість, яка застосовується по відношенню до усієї звітності в цілому. Так як базовий показник, як правило, складається із підсумку інших показників звітності, то загальна суттєвість розкладається на індивідуальні.

Наприклад: базовим показником було вибрано підсумок балансу, для якого встановлена загальна сума суттєвості 35000 грн. Вона розкладається на індивідуальні по окремих показниках: нематеріальні активи, основні засоби, запаси, дебіторська заборгованість і т.д.

Якщо базовий показник для розрахунку суттєвості вибирається відносно звіту про фінансовий стан, то ним може бути: дохід від реалізації, прибуток до оподаткування від звичайної діяльності, чистий прибуток.

Міжнародна практика розрахунку граничної суми суттєвості встановлює залежність між можливим значенням базового показника в грошовому вимірі та межею суттєвості у відсотках до цього значення. Так, наприклад, деякі аудиторські фірми Великобританії використовують спеціальні таблиці для розрахунку суми допустимої помилки залежно від значення базового показника звітності (див. табл. 3.4) [63].

Таблиця 3.4.

РОЗРАХУНОК ГРАНИЧНИХ СУМ СУТТЄВОСТІ В АУДИТОРСЬКІЙ ПРАКТИЦІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Можливе значення базисного показника (тис. фунтів)	Межа суттєвості, %	Гранична сума суттєвості; (тис. фунтів)
0-25	5	0-1,25
25-50	4	1,25-2
50-100	3	2-3
100-500	2	3-10
500-2000	1,5	10-30
2000-5000	1	30-50
5000-10000	0,75	50-75
Понад 10000	0,5	Понад 75

Аналізуючи оцінкуризиків в аудиторській практиці слід зазначити, що західні науковці з теорії аудиту визнають, що вимірювання ризику у абсолютних або відносних величинах є не тільки проблематичним, але часто просто формальним. Тому вони використовують такі оціночні характеристики ризику, як низький, середній або високий, що має абсолютну суб'єктивність судження і такий же рівень відносності (див. табл 3.5.).

РИЗИКИ ЇХ РОЗМІРИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Властивий ризик	Ризик контролю	Ризик не виявлення	Аудиторський ризик
<i>Низький</i>	<i>Низький</i>	<i>Високий</i>	<i>Високий</i>
<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
<i>Середній</i>	<i>Середній</i>	<i>Середній</i>	<i>Середній</i>
<i>Низький</i>	<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
<i>Високий</i>	<i>Високий</i>	<i>Низький</i>	<i>Низький</i>

Приклад: Якщо ризик впливу зовнішніх факторів аудитор оцінює як низький або незначний, систему внутрішнього контролю на об'єкті перевірки оцінює як надійну та ефективну (ризик низький), то ризик не виявлення він повинен оцінити як високий і загальний ризик аудиту теж як високий. Це тому, що існує вірогідність, що аудитор значно покладається на позитивну оцінку контролю та зовнішнього економічного та правового середовища і може припуститися помилки обираючи контрольні процедури перевірки або не звернути уваги на значущі невідповідності.

При визначенні рівня суттєвості варто враховувати такі фактори як: абсолютна та відносна величина припустимої помилки; значущість та економічний зміст конкретної статті, щодо якої визначається суттєвість; масштаби господарської діяльності підприємства; мета проведення аудиту та ймовірні користувачі звітності; дотримання принципу безперервності діяльності підприємства; вплив сумарної оцінки помилки в звітності на рішення користувачів фінансової звітності.

В міжнародній аудиторській практиці застосовуються такі основні етапи оцінки суттєвості:

1. Попереднє судження про суттєвість.
2. Застосування попередньої оцінки суттєвості до окремих ділянок аудиту.
3. Оцінка фактичної загальної помилки по окремих ділянках аудиту.
4. Оцінка сумарної помилки по фінансовій звітності в цілому.

5. Порівняння фактичної сумарної оцінки з попередньою оцінкою рівня суттєвості.

Концепція оцінки суттєвості помилок складається з таких понять, як :

- абсолютна величина помилки;
- відносна величина;
- зміст статті звітності;
- конкретні умови;
- невизначеність;
- кумулятивний ефект.

Абсолютна величина помилки. Абсолютна величина припустимої помилки - це суб'єктивна думка аудитора про те, що при будь-яких розмірі підприємства й масштабах його фінансово-господарської діяльності помилка в сумі, наприклад, 800 грн. або 1700 грн. буде вважатися суттєвою незалежно від того, за якою статтею вона буде виявлена, або може бути встановлена абсолютна величина сукупної припустимої помилки. Розмір абсолютної величини помилки може бути важливим незалежно від інших чинників. Але цю оцінку не рекомендують використовувати як єдиний критерій суттєвості, оскільки, наприклад, сума в розмірі 8 тис. грн. може вважатися ваговою в одному випадку (наприклад, коли вона становить 0,4% суми доходу від реалізації) і бути достатньо великою (для готівкових коштів) або занадто незначною (для основних засобів великого промислового підприємства) в іншому. Проте величина помилки може бути важливою незалежно від інших чинників, оскільки будь-яка значна сума (наприклад, 80 тис. грн.) є суттєвою незалежно від інших обставин.

Дана методика визначення суттєвості в практичній діяльності аудиторських фірм застосовується досить рідко, у виняткових випадках, якщо аудитор вирішує специфічні завдання, або може застосовуватися до окремих статей (наприклад, "Грошові кошти"). Ця методика часто є неприйнятною, крім того, вона не враховує дії інших факторів, таких як значимість і

економічний зміст статті, за якою визначається суттєвість; інформація, в якій зацікавлені користувачі аудиту; можливість подальшого безперервного функціонування підприємства; кумулятивний ефект виявлених та невиявлених аудитором помилок.

Відносна величина помилки. Дана оцінка визначається як відношення ймовірної помилки до відповідної базової величини. Проблемою в цьому випадку є вибір саме такої величини, яка має стати точкою відліку похибки. Так, ймовірні помилки у звіті про фінансовий стан можна порівняти з даними про суму нерозподіленого чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства після оподаткування, відображеними у звіті про сукупний дохід підприємства. Наприклад, помилка при визначенні суми прибутку за звітом про фінансовий стан у розмірі 4 тис. грн. буде суттєвою в загальному обсязі нерозподіленого прибутку, якщо він дорівнює 16 тис. грн., і зовсім несуттєвою порівняно із сумою нерозподіленого прибутку, який дорівнює 2 млн. грн.

Ймовірні помилки в окремих статтях балансу можна порівнювати із такими показниками, як поточні зобов'язання чи необоротні активи. Помилка в сумі 11 тис. грн. за статтею «Основні засоби» класу «Машини і устаткування» буде суттєвою для даної групи, але в цілому для суми основних засобів, яка дорівнює 120 млн. грн., - несуттєвою.

Аналіз аудиторської зарубіжної й вітчизняної практики дозволяє зробити висновок, що базовими величинами можуть бути: загальна валюта балансу підприємства, прибуток до оподаткування, обсяг реалізації, сума чистих активів, товарообіг, вартість необоротних активів і ін.

Базова величина для визначення суттєвості обирається аудитором самостійно на підставі свого професійного судження й з урахуванням специфіки підприємства. Наприклад, для підприємств торгівлі доцільніше за базову величину прийняти показник товарообігу; для компанії, що надає послуги, - показник прибутку до оподаткування; для виробничого підприємства, що має значну фондоемність, - вартість необоротних активів

або загальну вартість активів. Крім того, одним з варіантів визначення відносної величини суттєвості може бути застосування декількох базових величин до окремих статей або їх груп. Наприклад, суттєвість помилок за статтями I розділу активу балансу "Необоротні активи" доцільно визначати у відсотках як співвідношення величини виявленої помилки до підсумку цього розділу; помилки за статтями II розділу "Оборотні активи" - як співвідношення суми помилок до його підсумку й т.д.

Зміст статті звітності. Це важливий чинник при визначенні суттєвості. Суть його полягає в тому, що можливі помилки за рахунками більш ліквідних активів (рахунки коштів, короткострокових фінансових вкладень, дебіторської заборгованості, виробничих запасів тощо) розглядаються як суттєвіші, на відміну від ймовірних помилок за іншими рахунками (основними засобами, витратами майбутніх періодів тощо). Операції з ліквідними активами є суттєвими не через свій абсолютний чи відносний розмір, а внаслідок більш вірогідної можливості зловживань і шахрайства. Помилки за зазначеними рахунками можуть бути незначними з погляду підприємства в цілому, але суттєвими під час аналізу окремих рахунків або інформації про окремі сегменти організації. Наприклад, нестача виробничих запасів на суму 3 тис. грн. несуттєво вплине на загальну суму поточних активів у розмірі 400 тис. грн. для промислового підприємства, але буде суттєвою для статті товарних запасів торгового підприємства в сумі 50 тис. грн. Але разом з тим, необхідно зазначити, що така сума є суттєвою для кожного з цих підприємств з погляду ймовірності їх розкрадання.

Конкретні умови. Якщо фінансові звіти підприємства надаються широкому колу користувачів — потенційним інвесторам або акціонерам, кредитним відділам банків тощо, аудитор повинен приділяти більше уваги навіть незначним помилкам у фінансових звітах. Отже, аудитор повинен працювати ретельніше і виходити із суворіших критеріїв рівня суттєвості.

Невизначеність. Її суть полягає в тому, що за наявності, наприклад, проблеми, пов'язаної з неплатоспроможністю підприємства (або ймовірністю

її втрати найближчим часом), для аудитора існує ймовірність виникнення невизначеності майбутніх подій для такого підприємства. У цьому випадку аудитор повинен використовувати суворіші критерії суттєвості.

Кумулятивний ефект. Він вказує на те, що аудитори в обов'язковому порядку повинні оцінювати загальний розрахунковий розмір відомих і можливих помилок. Якщо виявлено несуттєві за сумою помилки, що впливають на розмір прибутку підприємства, необхідно визначити вплив на розмір прибутку суми всіх помилок у цілому. В цьому випадку загальна сума помилок може виявитися суттєвою.

Таким чином, не можна розцінювати кожен з п'яти (по 1 тис. грн.) різних помилок, що збільшують балансовий прибуток, як несуттєву, якщо щодо балансового прибутку суттєвою помилкою є сума у розмірі 5 тис. грн.

При визначенні рівня суттєвості слід використовувати такі базові показники: кінцеві значення рахунків бухгалтерського обліку, статей балансу чи показників бухгалтерської звітності. Показники можуть бути як за поточний рік, так і усереднені за поточний і попередній роки, а також будь-які розрахункові процедури. Припускається єдиний показник рівня суттєвості для даної конкретної перевірки, а також різні значення рівня суттєвості для оцінки кожної визначеної групи рахунків бухгалтерського обліку статей балансу, показників звітності.

Застосування критерію суттєвості поділяється на п'ять взаємозалежних етапів.

1. Попередній розрахунок гранично припустимої суми помилок і пропусків за об'єктом, що тестується.
2. Розподіл загальної величини гранично припустимої суми помилок і пропусків між елементами в середині об'єкта, що тестується.
3. Визначення на основі тестування облікових і звітних даних фактичної величини припущених помилок і пропусків за окремими елементами.

4. Узагальнення фактичної суми помилок і пропусків.
5. Порівняння гранично припустимої суми помилок і пропусків із фактично встановленою сумою.

Перші два етапи належать до стадії планування аудиту, інші — до оцінки результатів.

Які ж існують критерії для оцінки аудитором суттєвості, тобто величини або наслідків помилок, які можуть суттєво викривити показники фінансової звітності? На жаль, загальноприйнятих законодавчо визначених критеріїв не встановлено. На основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду, ми пропонуємо для оцінки суттєвості помилок в аудиті, наступні критерії:

- помилка вважається суттєвою, якщо її величина перевищує 5 % підсумку балансу;
- помилка вважається суттєвою, якщо вона допущена по значній, важливій статті звітності;
- помилка вважається суттєвою, якщо внаслідок допущеної помилки прибуток перетворюється в збиток, і навпаки;
- помилка вважається суттєвою, якщо через помилку активи підприємства перевищують його пасиви;
- помилка вважається суттєвою, якщо в результаті допущеної помилки (незалежно від її значення) у користувачів фінансової звітності спотворюється уявлення про тенденції розвитку підприємства, які склалися на дату звітності.

Важливо визначити послідовність застосування критеріїв суттєвості, тобто виділити етапи оцінки суттєвості помилок, які найбільше обґрунтовані в дослідженнях зарубіжних авторів:

- попереднє судження про суттєвість та визначення величини максимальної помилки;

- застосування попередньої оцінки (судження) суттєвості до окремих сегментів звітності, статей, рахунків;
- оцінка загальної фактичної помилки по рахунку, статті;
- оцінка сумарної помилки по звітності;
- порівняння сумарної оцінки з попереднім судженням про суттєвість;
- переоцінка межі суттєвості в процесі аудиторської перевірки.

Приймаючи до уваги рівень аудиторського ризику і рівень суттєвості, аудитор визначає обсяг вибірки, при цьому враховуються наступні співвідношення:

- чим нижче рівень суттєвості, тим більше необхідний розмір вибірки;
- чим менше ризик, що аудитор згодний прийняти, тим більше розмір вибірки.

Таким чином, оцінка суттєвості на стадії планування може відрізнитися від оцінки суттєвості доказів, а тому при аудиті необхідно оцінювати усю сукупність виявлених невідповідностей на предмет її суттєвості.

Оцінка суттєвості є предметом професійного судження, залежить від досвіду і кваліфікації аудитора, який визначає її сам для кожного клієнта з урахуванням обсягу й специфіки його діяльності. Тому аудитори або аудиторські фірми по-різному підходять до цієї проблеми, і кожна аудиторська фірма повинна розробити свій внутрішньофірмовий стандарт щодо визначення суттєвості.

3.4. Вдосконалення способів оцінки суттєвості помилок в аудиті

Практика аудиту показує, що не існує єдиного підходу до визначення суттєвості помилок і пропусків, виявлених аудитором при перевірці фінансової звітності. Крім того, методи розрахунку суттєвості, які використовуються аудитором, не дають однозначного результату та мають ряд недоліків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [3; 11; 9; 22; 70; 85] показав, що при оцінці суттєвості використовуються два підходи: кількісний і якісний. З якісної точки зору аудитор повинен використовувати своє професійне судження для того, щоб визначити,носять чи неносять суттєвий характер відмічені в ході перевірки відхилення порядку здійснення господарських і фінансових операцій від вимог нормативних та законодавчих актів. З кількісної точки зору аудитор повинен оцінити, чи перевищують кожне окремо та в загальній сумі виявлені відхилення рівень суттєвості.

Кількісна оцінка може здійснюватись з використанням відносних і абсолютних показників. Багато спеціалістів [9; 11; 22; 70] вважають, що використання абсолютних показників для оцінки суттєвості неприпустиме, оскільки не можна встановити одне значення в грошовому виразі як універсальне для всіх клієнтів аудиторської фірми.

Тому серед кількісних підходів до оцінки суттєвості найбільше поширення отримало використання відносних показників. Ця оцінка встановлюється у відсотках до обраної базової величини. Як правило, в якості базової величини рекомендується використовувати загальний підсумок балансу за станом на кінець звітного періоду.

Зазвичай суттєвою вважається загальна сума похибки в бухгалтерській звітності, що перевищує 5-10% сальдо валюти балансу. При цьому вважається, що помилки до 5% будуть несуттєвими, а помилки, що перевищують 10% від підсумку балансу – суттєвими. Якщо помилки знаходяться в інтервалі 5-10% від підсумку балансу, то аудитор або сам приймає рішення стосовно їх суттєвості, або збільшує обсяг зібраних аудиторських свідчень, щоб вийти за вказані межі.

Але, як показала практика, єдиний для всіх підприємств відсоток суттєвості від сальдо балансу не буде відображати реальний стан справ у частині достовірності ведення обліку на підприємстві. Наприклад, два підприємства мають однакові сальдо балансу, але одне підприємство мало за звітний період незначні обороти, а інше за той же період мало обороти, що значно перевищують залишки за балансом. Навіть якщо припустити, що якість ведення обліку на обох підприємствах однакова, то все одно загальна грошова сума допущених помилок в обліку підприємства з малими оборотами може бути значно меншою за величину допущених помилок підприємства зі значними оборотами. Це пояснюється тим, що припуститися помилки імовірніше в процесі здійснення господарських операцій, а не за їх відсутності. З цього витікає, що буде помилкою встановити для обох підприємств рівень суттєвості у вигляді однакового відсотка від підсумку балансу. Тому відсоток суттєвості має бути величиною розрахунковою:

$$P = 2 * \left[1 + \sqrt{\frac{T}{B}} \right] \quad (1)$$

де P – відсоток суттєвості;

T – грошовий оборот за звітний період;

B – сальдо балансу на кінець звітного періоду.

Показник обороту по рахунках бухгалтерського обліку беруть з підсумкового рядка оборотно-сальдової відомості за звітний період.

Суттєвість по підприємству в цілому можна визначити наступним чином:

$$S = \frac{B * P}{100\%} \quad (2)$$

де S – рівень суттєвості в грошовому виразі (грн.);

B – сальдо балансу на кінець звітного періоду, що підлягає аудиторській перевірці (грн.);

P – встановлений аудитором відсоток суттєвості (%).

Визначивши рівень суттєвості в цілому за балансом, аудитор має розподілити загальну суму суттєвості по рахунках бухгалтерського обліку.

Можна виділити два підходи до розподілу суттєвості. Перший підхід полягає в тому, що спершу загальна сума суттєвості розподіляється між статтями балансу, а потім – по рахунках, залишки за якими формують відповідні статті балансу. При цьому рівень суттєвості, віднесений на кожний рахунок бухгалтерського обліку, що приймає участь у формуванні кінцевих балансових залишків, складе той же відсоток від його сальдо, що й загальний відсоток суттєвості Р.

Такий підхід до розподілу суттєвості має недоліки.

Як видно, більша сума суттєвості опиниться на тому рахунку, у якого більше сальдо на кінець періоду. І навпаки, рахунок, що не має на кінець періоду залишку, отримає суттєвість, рівну нулю. Тобто будь-яка, навіть найменш значна, помилка за цим рахунком виявиться суттєвою. Такий "перевіс" при розподілі суттєвості за окремими рахунками не призведе до викривлення загального результату, так як сума значень суттєвості за всіма рахунками буде дорівнювати загальній суттєвості. Однак аудиторіві буде складно підтвердити достовірність звітності, оскільки одним з найбільш значимих факторів, що беруться аудитором до уваги, є значимість тих статей та рахунків, за якими перевищено рівень суттєвості.

Другий варіант розподілу суттєвості за статтями та рахунками обліку дозволяє уникнути вказаного недоліку за рахунок розподілу суми суттєвості пропорційно не лише кінцевому залишку за рахунком, але й обороту за цим рахунком з урахуванням залишку. Таким чином, після визначення загальної величини суттєвості S, аудитор розподіляє цю суму за рахунками бухгалтерського обліку в наступному порядку:

$$S_n = S \frac{t_n^d + t_n^k + C_n}{T + C} \quad (3)$$

де S_n – величина суттєвості, що припадає на рахунок (субрахунок) n;

t_n^d - дебетовий оборот за звітний період за рахунком (субрахунком) n (грн.);

Σ_n – кредитовий оборот за звітний період за рахунком (субрахунком) n (грн.);

C_n – сальдо на кінець періоду за рахунком (субрахунком) n (грн.);

T – оборот за звітний період за всіма рахунками (грн.);

C – сальдо за звітний період за всіма рахунками (грн.).

Показники T і C беруться аудитором з оборотно-сальдової відомості на кінець звітного періоду.

Отримавши величину суттєвості за рахунками, аудитор може визначити її за статтями балансу, що складаються із залишків певних рахунків.

При виборі варіанту розподілу суттєвості аудитор має виходити з професійних міркувань з урахуванням того факту, що другий варіант є більш трудомістким, але більш точним. Він враховує як залишок за рахунком на кінець періоду, так і оборот за рахунком за період, причому велика роль відводиться саме величині обороту.

Практика показує, що сьогодні немає чітких математичних методів прийняття рішення щодо суттєвості тієї чи іншої статті. Як правило, для цього використовується перелік кількісних і якісних критеріїв суттєвості, і, ґрунтуючись на своєму професійному судженні, кожен фахівець сам приймає відповідне рішення. У результаті цього думки аудиторів з приводу суттєвості однієї і тієї ж статті на практиці можуть розходитися.

У 2006 році з метою визначення суттєвості статті звітності професора Ребекка Роснер і Крісті Комуналь запропонували використовувати метод нечіткої логіки (fuzzy logic).

Західні фахівці запропонували метод нечіткої логіки (fuzzy logic). Він може допомогти приймати більш обґрунтовані, виважені рішення про суттєвість статті. Метод передбачає наступні етапи оцінки суттєвості:

1. Визначення факторів, що впливають на суттєвість статті (упущення, помилки).

2. Присвоєння кожному фактору вагового коефіцієнта від 0 до 1. Важливим факторам присвоюється більший ваговий коефіцієнт, менш значущим - менший.

3. Виявлення сили впливу кожного фактора на підставі експертної оцінки та присвоєння відповідних коефіцієнтів (від 0 до 1). Якщо вплив великий, то коефіцієнт повинен бути більшим, якщо малий, то навпаки - менший.

4. Визначення значення суттєвості кожного фактора як добуток сили його впливу на коефіцієнт важливості.

5. Визначення підсумкового показника суттєвості як максимальне значення з усіх значень суттєвості, отриманих по кожному фактору.

Інтерпретація підсумкового значення суттєвості. При цьому для цілей інтерпретації може використовуватися таблиця визначення рівня суттєвості (табл. 3.6.)

Таблиця 3.6.

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СУТТЄВОСТІ

Значення показника суттєвості	Інтерпретація рівня суттєвості
Від 0 до 0,2	Дуже низький
Від 0,2 до 0,4	Низький
Від 0,4 до 0,6	Середній
Від 0,6 до 1	Високий

Приклад 3

Компанія «Мікс» досліджує статтю «Витрати по орендованих ОЗ рівень суттєвості з використанням методу нечіткої логіки.

Були визначені фактори, що впливають на суттєвість цієї статті:

1. Кількісні параметри відхилення. Із-за некоректного нарахування витрат по орендних платежах відхилення за цією статтею склало 1% від загальної суми витрат за період;

2. Вплив на розмір компенсації менеджменту. Некоректне нарахування витрат по оренді призвело до зниження загальних витрат і, як наслідок, до збільшення прибутку звітного періоду, що в свою чергу вплинуло на розмір премії, яку виплатили менеджменту;

3. Збільшення прибутку, викликане помилковим заниженням витрат за орендованими ОЗ, спричинило зміну тенденції прибутковості з низхідного на висхідний.

4. Кожному фактору було присвоєно ваговий коефіцієнт від 0 до 1, що дозволяє відобразити його важливість при оцінці статті (табл. 3.7.)

Таблиця 3.7.

ВИЗНАЧЕННЯ СУТТЄВОСТІ ФАКТОРА

Фактори	Оцінка важливості	Оцінка сили впливу	Показник суттєвості
Кількісні критерії	0,05	0	0
Вплив на розмір премії менеджменту	1	0,7	0,7
Зміна тенденції прибутковості з низхідного на висхідний	1	0,8	0,8

5. На підставі експертної оцінки виявлена сила впливу кожного фактора.

6. Розраховані показники суттєвості.

Згідно з отриманими даними підсумковим показником суттєвості для статті буде максимальна з оцінок: 0,8. Значення 0,8 відповідає високому рівню суттєвості. Отже, за статтею «Витрати за орендованими ОЗ» необхідно виправити помилки.

Визначення рівня суттєвості з метою оцінки достовірності фінансової звітності є важливою методологічною і практичною проблемою аудиторської діяльності. Аудиторські організації повинні розробляти підходи для методики оцінки суттєвості і адаптувати їх у своїй практичній діяльності, із урахуванням особливостей клієнта. Концептуальні підходи, закріплені у міжнародних та вітчизняних стандартах аудиту, на наш погляд, вимагають додаткових практичних рекомендацій у цій галузі. Такі рекомендації сприятимуть впровадженню стандартів у діяльності аудиторських фірм та підвищення якості аудиторських послуг.

Висновок до розділу III

Поняття «суттєвість» в аудиті - важливе, оскільки жоден аудитор не може гарантувати цілковиту точність фінансової звітності. Вираз «у всіх суттєвих аспектах» повинен інформувати користувачів про те, що думка, виражена аудитором у його висновку, належить винятково до суттєвої фінансової інформації.

Суттєвість в аудиті виступає в трьох аспектах: як граничний розмір відхилення; як критерій вибору об'єкта й процедур його перевірки (при плануванні і при проведенні тестування); як фактор, що впливає на вибір виду аудиторського висновку.

Суттєвість, її розмір або якісні характеристики, є результатом особистого професійного судження аудитора. Саме тому стандарти не містять конкретної методики оцінки суттєвості. Проте вони надають рекомендації, які повинен враховувати аудитор, коли приймає рішення щодо суттєвості. Кожна аудиторська фірма повинна мати власні внутрішні стандарти (методику), за допомогою яких проводиться оцінка суттєвості під час здійснення аудиторської перевірки. Така методика є своєрідним "ноу-хау" і втілює накопичений практичний досвід роботи.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. В результаті проведеного дослідження навчальної і наукової літератури з обліку та аудиту слід констатувати, що автори дуже часто, незамислюючись на цим, одночасно вживають поняття матеріальність, істотність, суттєвість.

Автор вважає більш коректним таке твердження, що "суттєво" позначає те, що стосується "суті" справи, тобто того, що одну річ/явище якісно відрізняє від іншої речі/явища. У той же час "істотно" характеризує кількісні або інші властивості речі/явища, що не стосуються їх суті. В аудиті, на думку автора, правильніше використувати термін – «суттєвість».

2. Наведені в магістерській роботі дефініції суттєвості аналогічні за змістом, вони не дають (і не повинні давати) бухгалтерам практичної відповіді на питання, яким чином слід її застосовувати. Однак наголошено, що розгляд окремої інформації як суттєвої чи несуттєвої відображає професійне судження (думку) бухгалтера, який складає цю звітність, або аудитора, який її підтверджує. Це означає, що бухгалтери та аудиторі повинні самостійно прийняти переконливу та логічну форму судження щодо рівня суттєвості.

3. Автор наголошує на тому, що величину, яка приймається у якості суттєвої, підприємство повинно відображати у своїй обліковій політиці.

Об'єктами, до яких повинен застосовуватися критерій суттєвості є:

- діяльність підприємства в цілому;
- окремі господарські операції та об'єкти обліку;
- статті фінансової звітності.

Вважаємо, що поріг суттєвості щодо окремих господарських операцій і об'єктів обліку є невід'ємним елементом облікової політики, який для кожного підприємства може бути різним, залежно від обсягів його діяльності.

4. Мінфінівські методичні рекомендації щодо баз визначення кількісних критеріїв і відповідних порогів суттєвості - це лише рекомендації. Вони не

мають нормативного характеру. Це означає, що менеджмент підприємства має повне право встановити інші бази та діапазони (як кількісні, так і якісні). Обмежувати думку керівництва в зазначеній царині можуть хіба що аудитори, які підтверджуватимуть достовірність звітності.

5. При визначенні суттєвості необхідно враховувати вплив усіх чинників. Єдиного критерію суттєвості статті, що застосовується у всіх випадках, не існує. Статті, які є незначними в кількісному вираженні і визнані несуттєвими у звичайних, рутинних операціях, можуть бути суттєвими, якщо вони виникали при незвичайних обставинах.

6. Аналіз формулювань поняття «суттєвість» у бухгалтерському обліку та аудиті дозволяє зробити висновок про спільність концептуального підходу до оцінювання суттєвості з точки зору її впливу на економічні рішення користувачів. Проте автором вказуються і розбіжності у оцінці рівня суттєвості в аудиті та у фінансовій звітності, а саме: в аудиті суттєвість оцінюється з погляду пропуску чи викривлення інформації та їхнього впливу на економічні рішення користувачів; у звітності ж оцінюється сам факт розкриття чи не розкриття інформації; оцінку суттєвості в аудиті здійснює аудитор, виходячи із своїх професійних суджень; вирішення питання, чи є той чи інший показник суттєвим для фінансової звітності конкретної організації, залежить від оцінки показника, його характеру, конкретних обставин виникнення.

7. В аудиторській практиці концепція суттєвості використовується наступним чином:

а) як основа для планування перевірки при визначенні важливих, нетипових, часто із помилками статей і рахунків, яким слід приділити особливу увагу;

б) як основа для оцінки зібраних аудиторських доказів;

в) як основа для прийняття рішення про тип аудиторського висновку.

8. Автор рекомендує при визначенні межі суттєвості помилок, враховувати те, що МСА не зобов'язують аудиторів підтверджувати

абсолютну точність фінансової звітності та не ставлять за мету виявлення помилок. Це означає, що за наслідками аудиту, в аудиторському висновку, не може бути висловлена незалежна професійна думка, щодо достовірності фінансової звітності з точністю ані до 1 грн. ані до 1 тис. грн. За результатами аудиту складається висновок (безумовно-позитивний або модифікований), в якому виказується думка аудиторів, щодо того чи фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах достовірно й повно розкриває фінансову інформацію про активи, зобов'язання, власний капітал підприємства відповідно до концептуальної основи її складання.

9. Автор висловлює думку проте, що на сьогоднішній день є спірним питання погодження аудитором із підприємством рівня суттєвості. Ми переконані, що – аудитор не повинен погоджувати рівень суттєвості з підприємством і пояснюємо це тим, що тільки аудиторська фірма (аудитори) відповідає за якість і наслідки перевірки. На основі оціненої суттєвості визначається рівень аудиторського ризику, кількість і види аудиторських процедур, порядок проведення аудита.

10. Суттєвість, її розмір або якісні характеристики, є результатом особистого професійного судження аудитора. Саме тому стандарти не містять конкретної методики оцінки суттєвості. Проте вони надають рекомендації, які повинен враховувати аудитор, коли приймає рішення щодо суттєвості. Кожна аудиторська фірма повинна мати власні внутрішні стандарти (методику), за допомогою яких проводиться оцінка суттєвості під час здійснення аудиторської перевірки. Така методика є своєрідним "ноу-хау" і втілює накопичений практичний досвід роботи.

11. Необхідно відзначити, що поняттю «суттєвість» притаманний значний суб'єктивізм: те, що один аудитор вважає суттєвим, інший оцінить як незначне. Точно визначити межу суттєвості неможливо у зв'язку з недоліком можливостей вимірів у бухгалтерській справі й обмежень щодо процесу і технології аудиторської перевірки.

12. Автор на основі вивчення зарубіжного досвіду рекомендує для оцінки суттєвості скористатися міжнародною аудиторською практикою, яка застосовує таку етапність:

1. Попереднє судження про суттєвість.
2. Застосування попередньої оцінки суттєвості до окремих ділянок аудиту.
3. Оцінка фактичної загальної помилки по окремих ділянках аудиту.
4. Оцінка сумарної помилки по фінансовій звітності в цілому.
5. Порівняння фактичної сумарної оцінки з попередньою оцінкою рівня суттєвості.

13. Необхідно відзначити, що рівень суттєвості залежить від галузі діяльності, розміру підприємства, суми прибутку до оподаткування, вартості оборотних коштів та валюти балансу, кредиторської заборгованості, особливих статей балансу тощо. Значення рівня суттєвості повинно обов'язково відображатися в загальному плані аудиту. В процесі проведення аудиту і складання висновку показник рівня суттєвості повинен постійно оцінюватися і при потребі переглядатися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аббасова С.А. Практический аудит / С.А Аббасова. - Баку: Игтисад

- Університети, 2011. — 188 с.
2. Адамс Р. Основы аудита / Р.Адамс; пер. с англ. Ю. А. Ариенко и др; под ред. Я.В.Соколова. -М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995 г. - 398с.
 3. Аренс А. Аудит: пер. с англ. / А. Аренс, Дж. Лоббек – М.: Финансы и статистика, 1995. – 560 с.
 4. Аудит. (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : підручник / ред.: В. В. Немченко, О. Ю. Редько. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 540 с.
 5. Аудит Монтгомери /Ф. Л. Дефлиз, Г. Р. Дженик, В. М. О'Рейлли, М. Б. Хирш; - М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.
 6. Аудит : навч. посіб. / [Ю. С. Цал-Цалко, Ю. Ю. Мороз, Л. А. Суліменко та ін.] ; під заг. ред. Ю. С. Цал-Цалка. – Житомир : Рута, 2012. – 389 с.
 7. Аудит фінансових результатів: теоретико-методологічний аспект: монографія / І.К.Дрозд, В.М. Іванков, Г.Б.назарва, Н.С. Шалімова; за аг. Редакцією ІК. Дрозд. – К.: ТОВ «Видавництво «Сова», 2013. -208с.
 8. Аудит / Аренс Э.Л, Лоббек Дж.К.; пер. с англ.; под ред. Я.В.Соколова. - М.: Финансы и статистика, 1995.-560 с.
 9. Аудит: Теорія і практика: Навч . посібник/ Загородній А.Г., Корягін М.В., Єлісеєв А.В. та ін. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Львів: Вид -во Національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 456 с.
 10. Аудиторский словарь /СМ.Бычкова, М.В.Райхман, В.Я.Соколов, А.А.Терехов, Л.З.Шнейдман. -М. :Финансы и статистика, 2003.- 192 с.
 11. Белуха Н.Т. Аудит: Ученик. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 769 с.
 12. Бондар В.П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / В.П. Бондар. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 456 с.
 13. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 „Облік і аудит” / Ф. Ф. Бутинець, Л. Л. Горещька. – Житомир: Рута, 2002. –544 с.

14. Бычкова С.М. Аудит: учеб. пособие / С.М. Бычкова, Е.Ю. Итыгилова; под. ред. Я.В. Соколова. – М.: Магистр, 2011. – 463 с.
15. Войналович, О. П. Оптимізація положень розпорядчого документу з облікової політики [Текст] / О. П. Войналович // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки, вип. 7, ч. I. – Кіровоград: КНТУ, 2005. – С. 288-296.
16. Волков Д.Л. Финансовый учет: теория, практика, отчетность организации [Текст] : учеб. пособие / Д. Л. Волков. – СПб. : Издат. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2006. – 640 с.
17. Выборочные методы в аудите / Е.М.Чатыркин, Н.Е. Васильева. -М. : Дело, 2003.-144 с.
18. Гизатуллина Р.И. Роль выборочных методов в системе методов аудита бухгалтерской отчетности: режим доступа: [//www.tisbi.ru/science/vestnik/2008](http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2008).
19. Глосарій термінів Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду іншого надання впевненості та супутніх послуг, виданих Міжнародною федерацією бухгалтерів і Аудиторською палатою України (видання 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apu.com.ua/files/temp/Ukr-block_T1-2010.pdf.
20. Давидов Г.М. Аудит: навч. посіб.; [2-ге вид., перероб. і доп.]. / Г.М. Давидов. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. — 363 с.
21. Додж Р. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита: [пер. с англ.] / Р. Додж. – М.: Финансы и статистика; ЮНИТИ, 1992. – 240 с.
22. Дорош Н.І. Аудит: методологія і організація. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 402 с.
23. Дуда Т. Т. Суттєвість в обліковій політиці підприємства / Т. Т. Дуда, П. О. Коронівський, І. В. Левицька // Вісник Хмельницького національного університету. - № 1. - 2011. - Режим дост. : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2011_1/068-070.pdf. - Назва з екрана.

24. Дудкевич О. В. Щодо застосування порогу суттєвості у фінансовій звітності / О. В. Дудкевич // Бухгалтерський портал. - 2011. - Режим дост. : <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1092/35>. - Назва з екрана.
25. Загородній А. Г. Ризики аудиторської діяльності: методика виявлення й оцінювання: [монографія] / А. Г. Загородній, Л. М. Пилипенко. – Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. Політехніка», 2010. – 230 с.
26. Закон України "Про аудиторську діяльність" від 14.09.2006 р. № 140–V. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
27. Инструкция о порядке формирования показателей бухгалтерской отчетности: Утверждена постановлением Министерства финансов Республики Беларусь 17.02.2004 г. № 16 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lawbelarus.com/repub/sub08/texb5460.htm>.
28. Каменська Т. Визначення суттєвості в аудиті/ Т. Каменська / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=164545&menu=274625>.
29. Качалин В. В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами ГААР [Текст] / В. В. Качалин.– М.: Эксмо, 2007. – 400 с.
30. Кафка С. М. Аудит [Текст]: конспект лекцій / С. М. Кафка, О. С. Степанюк. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. – 314 с.
31. Клевец В.Б. Облікова політика за стандартами : Монографія.– Тернопіль: Наукова думка, 2007. – 313 с.
32. Концептуальна основа складання та подання фінансових звітів: Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004 / Переклад з англ. за ред. С. Ф. Голова. — К: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. — Ч. 1. — 1304 с.

33. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: [навч. посібник] / М. Я. Коробов. – [3-тє вид., переоб. і доп.]. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2008. – 298 с.
34. Кочинев Ю.Ю. Аудит / Ю.Ю. Кочинев. [2-е изд.] - СПб.: Питер, 2003. - 304с.
35. Коцупатрий, М. М. Комп'ютерні інформаційні системи в аудиті [Текст] : практикум / М.М. Коцупатрий, Н.С. Золотарьова, І.І. Гончар. - К. : КНЕУ, 2010. - 309 с.
36. Курінний Б. «Суттєвість виконання» чи «существенность выполнения»: что это /Б. Курінний / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/bkurinnyj/article/8033.aspx>.
37. Лист Міністерства фінансів України "Про суттєвість в бухгалтерському обліку і звітності" від 29.07.2003 р. № 04230-108 [Електронний ресурс] // [сайт]. - Режим дост. : <http://zakon.nau.ua/doc/>
38. Міжнародний стандарт аудиту 320 «Суттєвість в аудиті»// Міжнародні стандарти аудиту, Надання впевненості та етики: Видання 2004 р. / Пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Д.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков. – К.: ТОВ «ІАМЦ – АУ «СТАТУС», 2004. – 1028 с.
39. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики. Видання 2007 року [пер. з англ. О.В.Селезньова, О.Л.Ольховікової, О.В.Гік, Т.Ц.Шарашидзе, Л.Й.Юрківської та О.С.Кулікова].- К. : Аудиторська палата України, 2007.- 1172 с.
40. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 року, частина 1 / Пер. з англ.: О.Л. Ольховікова, О.В. Селезньов, О.О. Зеніна, О.В. Гик, С.Г. Біндер. – К.: Фенікс, 2011. – 842 с.
41. Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004 [Текст] / Перекл. з англ. за ред. С. Ф. Голова. – І частина. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. – 1304 с.

42. Мултановська Т. Аудит у схемах і таблицях / Т. Мултановська, М. Горяєва. - Харків: Фактор, 2009. - 336 с.
43. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі - 101 "Подання фінансової звітності", що затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2009р. № 1541 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. - Режим дост. : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
44. Національні нормативи аудиту, затверджені рішенням Аудиторської палати України від 18.12.1998 р. № 73 [Електронний ресурс] // Режим дост. : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
45. Немченко В.В. Аудит: підручник. –К.: 2012, -536с.
46. Никонович М.О. Організація і методика аудиту [Текст]: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.О. Никонович, К.О.Редько, О.А.Юр'єва; [за ред. Є.В.Мниха].— К.: КНТЕУ, 2009.- 472 с.
47. Новые стандарты аудиторской деятельности / Сост. и коммент. канд. эконом. наук Ляховского В.С. - М.: Гелиос АРВ, 2004. - 160 с.
48. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах. – К.: Вид. «АКОНІТ», 2003.
49. Огійчук М.Ф. Аудит : організація і методика : навчальний посібник / М.Ф.Огійчук, І.Т.Новіков, І.І.Рагуліна – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Алерта, 2012. – 664 с.
50. Озеран А.В. Суттєвість та її вплив на доречність і достовірність фінансової звітності // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 17. – С. 309–316.
51. Організація і методика економічного аналізу : навч. посіб./ Т.Д.Косова, П.М.Сухарев, Л.О.Ващенко та ін.–К. : ЦУЛ, 2012. – 528 с.
52. Петрик О.А. Організація та методика аудиту підприємницької діяльності: [навч. посібник] / О. А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2008. – 472 с.
53. Пилипенко І.І. Стандарти аудиту та етики : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / І.І.Пилипенко, О.Ю.Редько. - К. : ДП Інформаційно-

- аналітичне агентство, 2007.- 277 с.
54. Половінкіна Г. М. Шляхи вдосконалення методики аудиту доходів в умовах національних та міжнародних стандартів / А. Є. Возьянова, Г. М. Половінкіна. – К. : Знання, 2013. – 520 с.
55. Положение по бухгалтерскому учету «Исправление ошибок в бухгалтерском учете и отчетности» (ПБУ 22/2010): Утверждено приказом Министерства финансов Российской Федерации от 28.06.2010 г. № 63н [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eg-online.ru/document/regulatory/107538>.
56. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” // Національні стандарти в бухгалтерському обліку. Питання використання / – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
57. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах”.. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
58. Попель О.Ю. Аналитические процедуры и их значение в аудите. [Електронний ресурс - Аудит. Ру «Все для бухгалтера и аудитора» - Аудиторская компания «Эдиктум»] // <http://www.audit.ru/articles/article12.html>. Розмір: 21174 bytes — Fri, Aug 31/2014 г. — Режим доступу: відкритий.
59. Практичний аудит: анфас та профіль / А. Клімов, О. Міронова, В. Пантелеев та ін.; за ред. В.Ю. Лісіною. – Х.: Фактор, 2010. – 720 с.
60. Про застосування стандартів аудиту: Рішення Аудиторської палати України від 31.03.2011 р. № 229/7 [Електронний ресурс] // Аудиторська палата України. – Режим доступу: <http://apu.com.ua/msa>.
61. Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності [Текст] : лист Міністерства фінансів України від 29.07.2003 р., № 04230-04108 // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. -№ 8. – С. 59-60.

62. Проблеми і перспективи розвитку аудиту в Україні: [монографія] / [за заг. ред. д.е.н., проф. М.С. Пушкаря] – Тернопіль: «Карт-бланш», 2012. – 220 с.
63. Проскуріна Н. М. Оцінка суттєвості помилок в контексті міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики [Електронний ресурс] / Н. М. Проскуріна – Режим доступу до документу http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2010_17/
64. Пшенична А.Ж. Аудит : навч. посібник / А.Ж. Пшенична. – К. : Центр учбової літератури. – 2008. – 320 с.
65. Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон; Пер. с. англ. — М: КPMG, аудиторская фирма «Контакт», 1993. — 474 с.
66. Редько О.О. Суттєвість в практиці професійного аудиту: практичний посібник / О.О. Редько, О.А. Кулагін, К.О. Редько. – К.: 2010. – 24 с. / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://spilkaaudit.org.ua/library/122-suttyevst-v-praktic-profesynogo-audit.html>.
67. Редько О.Ю. Аудит в Україні. Морфологія: [монографія]/ О.Ю.Редько.- К.: ДП Інформаційно-аналітичне агентство, 2008.-493 с.
68. Редько А.Ю. Аудит в посттоталитарном обществе. Философский аспект / А.Ю. Редько. – К.: Информ.-аналит. агентство, 2011. – 24 с.
69. Рекомендации по определению уровня существенности в аудите: Одобрено решением Методологического совета по аудиторской деятельности министерства финансов Республики Беларусь от 14.05.2004 г. № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.by/rmenu/auditing/methods/recommendations>.
70. Савченко В.Я. Аудит: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 322 с.
71. Саханевич К.В. Визначення рівня суттєвості в процесі аудиту / Саханевич К.В., Чубай В.М., / Національний університет "Львівська політехніка", 2012.- 230с.
72. Сборник международных стандартов аудита и контроля качества / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.audit.kz/>.

73. Свідерський Д. Є. Методологія та організація складання фінансової і податкової звітності та їх аудит : монографія / Д. Є. Свідерський ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2012. – 290,
74. Ситнов А.А. Метод операционного аудита /А.А. Ситнов// Аудиторские ведомости. – 2007. - № 3.
75. Словник іншомовних слів. /Уклад. Л.О.Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
76. Смирнова, С. А. Учетная и налоговая политика организации [Текст] / С. А. Смирнова. – М.: Бухгалтерский учет, 2005. – 248 с.
77. Соколов Я. В. История развития бухгалтерского учета [Текст] / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 367 с.
78. Сорока Н. Аудиторская деятельность: прогнозы и перспективы / Н. Сорока // Экономика. Финансы. Управление. – 2013. – Вып. 6 (162). – С. 55 – 63.
79. Социальный аудит / под. редакцией: Шулуса А.А., Попова Ю.Н., АТиСО , 2008, -621с.
80. Стандарти аудиту та етики. – К.-ТОВ «Парітет-інформ». – 2003. – 712 с.
81. Суттєвість в обліковій політиці підприємства. / Т.Т. Дуда, П.О. Коронівський, І.В. Левицька // Вісник Хмельницького університету. – 2014. – № 1. – С. 68–70.
82. Терехов А.А. Аудит: перспективы развития / А.А. Терехов.-М.: Финансы и статистика, 2001.- 560 с.
83. Утенкова К. Аудит з нуля. – Х.: Фактор, 2009. – 304с.
84. Утенкова К. О. Аудит: [навч. посібник] / К. О. Утенкова. – К. : «Лерта», 2011. – 408 с.
85. Усач Б.Ф. Аудит: Навч. посібник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 223 с.
86. Фінансовий облік [Текст]: підручник / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, І. Ю. Кравченко, Г. А. Ямборко. – К. : Лібра, 2005. – 976 с.

87. Хендриксон Е.С. Теория бухгалтерського учета: [Навчальний посібник] / Е. С. Хендриксон, М.Ф. Ван Бреда; [пер. с англ. под. ред. проф. Я.В. Соколова]. - М.: Финансы и статистика, 1997. -576 с.
88. Шафоростов А. Главней всего. Существенность по МСА 320: что, как и зачем / А. Шафоростов // Аудитор України. – 2014. – № 6 (189). – С. 36. 11.
89. Шешукова Т.Г. Аудит: теорія і практика застосування міжнародних стандартів: [Учеб. посібник. - 2-ге вид., Доп.] / Т.Г. Шешукова, М.А. Городилов. - М.: Фінанси і статистика, 2005. -184 з.
90. Шкіря Н.Л. Нові підходи до визначення та розподілу суттєвості в аудиті / Н.Л. Шкіря, Н.В. Залізняк // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com / 30_NIEK_2011/Economics/7_96369.doc.htm.
91. Шкіря Н.Л. Аудит: [навчальний посібник] / Н.Л. Шкіря, Т.Г. Нікульникова, Н.В. Залізняк. – Львів: “Магнолія 2006”, 2008. – 224 с.
92. Щирба М. Суттєвість інформації у фінансовій звітності та її вплив на рішення користувачів / М. Щирба // Економічний аналіз. - № 7. - 2010. - С 403-406.
93. Ahmad H Juma'h. The implications of materiality concept on accounting practices and decision making // Revista Empresarial Inter Metro / Inter Metro Business Journal Spring. — 2009. — Vol. 5 — № 1 — p. 22—37.
94. Accounting standard AASB 1031 «Materiality»: Australian Accounting Standard Board. — 2004: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.aasb.com.au
95. Daniel V. Dooley. Materiality Matters (But Does Immateriality, After SAB 99?) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://10b5.-pwc.com/PDF/MATERIALITY-MATTERS.PDF>.
96. Financial Accounting Standards Board (FASB) «Qualitative Characteristics of Accounting Information», Statement of Financial accounting Concepts No. 2. Stamford, CT: FASB. — 1980.

97. International Standards of Supreme Audit Institutions [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.issai.org/composite-344.htm>.
98. L. Hans; Blokdiik, Fred Drieenhuizen, Dan A. Simunic and Michael T. Stein 2003. Factors Affecting Auditors' Assessments of Planning Materiality: AUDITING: Journal of Practice & Theory 22 (2): 297 - 307.
99. Montgomery R.H. Auditing Theory and Practice / R.H. Montgomery // Fourth Edition, Revised and Enlarged. – N.Y.: The Ronald Press Company, 1927.
100. Staff Accounting Bulletin (SAB) — Бюллетень Комісії з цінних паперів та бірж — періодичне видання з інтерпретації правил та практики бухгалтерського обліку, що рекомендуються до застосування Комісією. Опублікований 12 серпня 1999 року бюллетень стосувався саме концепції суттєвості.
101. The audit process: Principles, practice and cases, second Edition, Iain Gray, Stuart Manson, copyright 2000, Thomson Learning. p. 657.
102. [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
103. http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlna_u/Ekon/2010_17/Proskurina.pdf
104. <http://www.be5.biz/ekonomika/a002/38.htm>